

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

DÖVLƏT GÖMRÜK KOMİTƏSİNİN AKADEMİYASI

GÖMRÜK İŞİ VƏ İDARƏETMƏ KAFEDRASI

**“GÖMRÜK MƏQSƏDLƏRİ ÜÇÜN MƏCBURİ QƏRARLARIN QƏBUL
EDİLMƏSİNİN PROBLEMLİ TƏRƏFLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Magistrant: Qasımlı Sara Elşən qızı.

Elmi rəhbər: i.ü.f.d. Süleymanov Elçin Bəhman oğlu.

BAKİ 2024

DGKA-nın Elmi işlər üzrə

Rəis müavini

Cəmilə Namazova

Təsdiq edirəm

“ ” İyun 2024-cü il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DÖVLƏT GÖMRÜK KOMİTƏSİNİN AKADEMİYASI
GÖMRÜK İŞİ VƏ İDARƏETMƏ KAFEDRASI

“GÖMRÜK MƏQSƏDLƏRİ ÜÇÜN MƏCBURİ QƏRARLARIN QƏBUL
EDİLMƏSİNİN PROBLEMLİ TƏRƏFLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 – Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Gömrük işi

Qrup: M22

Magistrant

Qasımlı Sara Elşən

_____imza

Kafedra müdiri

i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid

Bəhman

_____imza

Proqram rəhbəri

i.ü.f.d. Əlirzayev Elvin Vahid

_____imza

Elmi rəhbər

i.ü.f.d. Süleymanov Elçin

_____imza

“GÖMRÜK MƏQSƏDLƏRİ ÜÇÜN MƏCBURİ QƏRARLARIN QƏBUL EDİLMƏSİNİN PROBLEMLİ TƏRƏFLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI”

XÜLASƏ

Gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsi ilə bağlı problemli aspektlərin araşdırılması aktualdır, çünki o, ticarətin asanlaşdırılmasına, uyğunluğa, hüquqi müəyyənliyə, şəffaflığa və gömrük sistemlərinin səmərəli fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu problemləri həll etməklə gömrük orqanları beynəlxalq ticarət üçün daha proqnozlaşdırıla bilən və əlverişli mühit yarada bilirlər ki, bu da həm hökumətlər, həm də biznes üçün faydalıdır.

Dissertasiya işinin məqsədi gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsinin problemli tərəflərinin araşdırılmasıdır.

Dissertasiya işində müqayisəli və sistemli təhlil, qruplaşdırma, statistik təhlil, sintez, ümumiləşdirmə və sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir.

Mövzunun tədqiq olunması və işlənilib hazırlanmasında Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin elektron məlumatları, Azərbaycan Respublikası Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Milli Kitabxanası və həmçinin internet şəbəkəsində digər informasiya mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Gömrük qərarlarının qəbulu ilə bağlı hərtərəfli və yüksək keyfiyyətli məlumatlara çıxış əhəmiyyətli məhdudiyyətdir.

Dissertasiya işi gömrük sisteminin iqtisadiyyatdakı rolunun hərtərəfli tədqiqini, müxtəlif ölkələrdən müasir yanaşmaların tətbiqini, gömrük gəlirlərinin fiskal təsirinin qiymətləndirilməsini və bu sahədə konkret problemlərin tədqiqi və həllini birləşdirərək elmi yenilik nümayiş etdirir.

Dissertasiyanın materialları və fərdi nəticələrindən yurisdiksiyasına bilavasitə müxtəlif aspektləri ilə bağlı məsələlər daxil olan AR Nazirlik və idarələrinin, ilk növbədə, AR Azərbaycan Dövlət Gömrük komitəsinin və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, o cümlədən maraqlı qeyri-hökumət təşkilatlarının işində istifadə oluna bilər.

Açar sözlər : gömrük sistemləri, gömrük tənzimlənməsi, gömrük məqsədləri, məcburi qərarlar, ticarətin asanlaşdırılması, gömrük gəlirləri

“INVESTIGATING THE PROBLEMS OF MAKING BINDING DECISIONS FOR CUSTOMS PURPOSES”

SUMMARY

Examining the problematic aspects of binding rulings for customs purposes is relevant as it has a direct impact on trade facilitation, compliance, legal certainty, transparency and the efficient functioning of customs systems. By addressing these issues, customs authorities can create a more predictable and favorable environment for international trade, which benefits both governments and businesses.

The aim of the dissertation work is to examine the problematic aspects of making binding decisions for customs purposes.

Comparative and systematic analysis, grouping, statistical analysis, synthesis, generalization and systematic approach methods were used in the dissertation work.

Electronic data of the Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, the State Statistics Committee, the State Customs Committee, the Financial Monitoring Service, the Presidential Library of the Republic of Azerbaijan, the National Library of Azerbaijan and other information sources on the Internet were used in the research and development of the topic.

Access to comprehensive and high-quality information on customs decision-making is a significant limitation.

Your dissertation demonstrates scientific innovation by combining a comprehensive study of the role of the customs system in the economy, the application of modern approaches from different countries, the assessment of the fiscal impact of customs revenues, and the study and solution of specific problems in this field.

The materials and individual results of the dissertation can be used in the work of the Ministries and departments of the Republic of Azerbaijan, primarily the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan and the Ministry of Economic Development, including issues related to various aspects of their jurisdiction, as well as interested non-governmental organizations.

Keywords: customs systems, customs regulation, customs objectives, advance rulings, trade facilitation, customs revenues

MÜNDƏRİCAT

I FƏSİL. GÖMRÜK SİSTEMİNDƏ MƏCBURİ QƏRARLARIN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI VƏ ONUN ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ FORMALAŞMASINDA ROLU.....	10
1.1. Gömrük sisteminin əsas məqsədləri və bu sahədə qəbul edilən məcburi qərarların nəzəri metodoloji əsasları.....	10
1.2. Gömrük tənzimlənmələrində müasir gömrük sistemlərinin tətbiqi və bu sahədə məcburi qərarların qəbul edilməsinin əhəmiyyəti	21
II FƏSİL. BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏ MƏCBURİ QƏRARLAR	29
2.1. Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsində beynəlxalq təcrübə.....	29
2.2. Müxtəlif ölkələr üzrə məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi, onların gömrük qanunvericiliyinin tətbiqində hüquqi müəyyənliyi, şəffaflığı və mövcud problemlər	38
III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN GÖMRÜK SAHƏSİNDƏ MƏCBURİ QƏRARLARIN QƏBUL EDİLMƏSİ, MÖVCUD PROBLEMLƏR VƏ HƏLLİ YOLLARI.....	47
3.1. Məcburi qərarlar – Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni layihəsi kimi.....	47
3.2. Məcburi qərarların qəbul edilməsində mövcud problemlərin araşdırılması, təhlili və həll yolları.....	57
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	71

İXTİSARLAR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AAR	Avans Qərarlar Orqanı
ACDS	Avtomatlaşdırılmış Gömrük Bəyannaməsi Sistemləri
Aİ	Avropa İttifaqı
AR	Azərbaycan Respublikası
CAAR	Avans Qərarları üzrə Gömrük İdarəsi
CDS	Gömrük Qərarları Sistemi
CBP	ABŞ Gömrük və Sərhəd Mühafizəsi
CMS	Gömrük İdarəetmə Sistemləri
CBIC	Dolaylı Vergilər və Gömrük üzrə Mərkəzi Şura
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
EAEU	Avrasiya İqtisadi Birliyi
ƏMH	Əqli Mülkiyyət Hüququ
GAC	Baş Gömrük Administrasiyası(Çində)
HS	Harmonikləşdirilmiş Sistem
XİF	Xarici İqtisadi Fəaliyyət
KOB	Kiçik və Orta Biznes
MSDS	Maddənin Təhlükəsizlik Məlumatları
MGEİ	Mərkəzi Gömrük Ekspertizası İdarəsi
MTM	Məcburi Tarif Məlumatları
NIPA	Milli Əqli Mülkiyyət Administrasiyası
SWS	Vahid Pəncərə Sistemləri
SISCOMEX	Xarici Ticarət İnteqrasiya Sistemi
TDS	Texniki Məlumat Vərəqi
TFA	Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişi
ÜGT	Ümumdünya Gömrük Təşkilatı
ÜTT	Ümumdünya Ticarət Təşkilatı

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbulu ilə bağlı problemlərin araşdırılması bir neçə səbəbə görə çox aktualdır və vacibdir. Məcburi qərarlar malların sərhəddən keçirilməsinə birbaşa təsir göstərir. Bu qərarlarının qəbulunda gecikmələr və ya qeyri-müəyyənliklər təchizat zəncirlərini poza, treyderlər üçün xərcləri artırır və malların səmərəli hərəkətinə mane ola bilər. Problemlərin araşdırılması ticarətin asanlaşdırılmasını təkmilləşdirmək üçün aradan qaldırıla bilən səmərəsizliyi müəyyən etməyə kömək edir. Gömrük qərarları ticarət qaydalarına, tariflərə və gömrük rüsumlarına riayət olunmasını təmin etmək üçün vacibdir. Qərarların qəbulu zamanı məsələlərin araşdırılması gömrük orqanlarına icra söylərini gücləndirməyə, gömrük saxtakarlığı, qaçaqmalçılıq və qeyri-qanuni ticarət riskini azaltmağa kömək edə bilər. Gömrükdə məcburi qərarlar ticarətçilərə gömrük qaydalarının onların konkret hallarına necə tətbiq ediləcəyini aydınlaşdırmaqla hüquqi müəyyənlik təmin edir. Məcburi qərarların alınması prosesi aydın deyilsə və ya problemlidirsə, bu, hüquqi mübahisələrə və bizneslər üçün qeyri-müəyyənliyə səbəb ola bilər. Gömrükdə məcburi qərarların qəbulu zamanı şəffaflıq gömrük orqanları ilə ticarətçilər arasında etimadın yaradılması üçün vacibdir. Qərarların qəbulu prosesindəki problemlər bu inamı sarsıdır, dövlət və özəl sektorlar arasında əməkdaşlığa mane ola bilər. Məcburi qərarlar ticarət siyasətinə daha geniş təsir göstərə bilər. Rəqəmsal texnologiya və avtomatlaşdırmanın meydana çıxması ilə gömrükdə qərar qəbul etmə prosesləri inkişaf edir. Problemlərin araşdırılması bu texnologiyaların effektiv şəkildə tətbiqinə və onların gömrük orqanlarının, treyderlərin ehtiyaclarına cavab verməsinə kömək edə bilər. Bir çox ölkələr onlardan xüsusi gömrük qaydaları və prosedurlarına riayət etməyi tələb edən beynəlxalq ticarət müqavilələrinin və gömrük ittifaqlarının tərəfləridir. Gömrükdə məcburi qərarların qəbulunda yaranan problemlər bu müqavilələrin yerinə yetirilməməsinə, nəticədə ticarət mübahisələrinə səbəb ola bilər. Effektiv gömrük qərarlarının qəbulu resursların effektiv bölüşdürülməsi üçün vacibdir. Gömrük orqanları qərarların qəbulu proseslərinə həddindən artıq vaxt və resurslar sərf edərsə, bu, təhlükəsizliyin yoxlanılması və ticarətin asanlaşdırılması

kimi digər mühüm gömrük funksiyalarından məhrum ola bilər. Bugünkü bir-biri ilə əlaqəli qlobal iqtisadiyyatda mallar son təyinat yerinə çatmazdan əvvəl çox vaxt bir neçə sərhədi keçir. Gömrük qərarlarının qəbulu problemlərinin araşdırılması müəkkəb tədarük zəncirlərində malların rəvan axınının təmin edilməsi üçün çox vacibdir. Gömrükdə məcburi qərarların qəbulu risklərin idarə edilməsi səylərinin tərkib hissəsidir. Problemləli aspektlərin həlli gömrük orqanlarına ticarət, təhlükəsizlik və gəlirlərin toplanması ilə bağlı riskləri daha yaxşı müəyyən etməyə və azaltmağa imkan verir.

Xülasə, gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsi ilə bağlı problemləli aspektlərin araşdırılması aktualdır, çünki o, ticarətin asanlaşdırılmasına, uyğunluğa, hüquqi müəyyənliyə, şəffaflığa və gömrük sistemlərinin səmərəli fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu problemləri həll etməklə gömrük orqanları beynəlxalq ticarət üçün daha proqnozlaşdırıla bilən və əlverişli mühit yarada bilərlər ki, bu da həm hökumətlər, həm də biznes üçün faydalıdır.

Problemləli qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsinin problemləli tərəflərinin araşdırılması tarixi və məntiqi metodundan istifadə nəzəri əsas kimi Lebedev V.A., Subbotina A.P., Miropolski D.A., İsaev L.A., Ozerova İ.X. Genzel P.P., Kulisher I.M., Turgenev M.I. əsərlərində yer alan nəzəri qənaət və tövsiyələr, zəngin tarixi təcrübəsini və yaradıcı irsini dərinlən dərk etməyə əsaslanır.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin məqsədi gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsinin problemləli tərəflərinin araşdırılmasıdır.

Dissertasiya işində qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilir:

- Gömrük sisteminin əsas məqsədlərinin və burada məcburi qərarların nəzəri metodoloji əsasları və onun mahiyyətinin müəyyən edilməsi;
- Gömrük tənzimlənmələrində müasir gömrük sistemlərinin və məcburi qərarların tətbiqini araşdırmaq;

- Gömrük sistemlərinin tətbiqində müasir yanaşmalar və müxtəlif ölkələrdə məcburi qərarların tətbiqi;

- Məcburi qərarlar – Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni layihəsi kimi araşdırılması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsinin problemli tərəflərinin araşdırılmasıdır. Predmeti isə gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsində Azərbaycan və beynəlxalq təcrübənin araşdırılmasıdır.

Tədqiqat metodları: Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını iqtisadi nəzəriyyələr, ölkə və digər iqtisadçıların elmi əsərləri, ölkəmizdə bu sahədə qanun, fərman, qərarlar və digər normativ-hüquqi aktlar təşkil edir. Dissertasiya işində müqayisəli və sistemli təhlil, qruplaşdırma, statistik təhlil, sintez, ümumiləşdirmə və sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir

Tədqiqatın informasiya bazası: Mövzunun tədqiq olunması və işlənilib hazırlanmasında Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin elektron məlumatları, Azərbaycan Respublikası Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Milli Kitabxanası və həmçinin internet şəbəkəsində digər informasiya mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Gömrükdə məcburi qərarların qəbulu ilə bağlı hərtərəfli və yüksək keyfiyyətli məlumatlara çıxış əhəmiyyətli məhdudiyyətdir. Gömrük idarələri həmişə təfərrüatlı məlumatları təqdim etməyə bilər və əlçatan olan məlumatların dəqiqlik və tamlıq baxımından məhdudiyyətləri ola bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- ✓ Gömrük sisteminin əsas məqsədi, onun ölkə iqtisadiyyatının formalaşmasında və qorunmasında rolu müəyyən edilmişdir;
- ✓ Gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarın əhəmiyyəti müəyyən edilmiş və məcburi qərarların müxtəlif ölkələr üzrə tətbiqi araşdırılmışdır;
- ✓ Məcburi qərarların qəbul edilməsində mövcud problemlərin araşdırılması, təhlili və həll yolları müəyyən edilmişdir.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Dissertasiyanın materialları və fərdi nəticələrindən yurisdiksiyasına bilavasitə müxtəlif aspektləri ilə bağlı məsələlər daxil olan AR Nazirlik və idarələrinin, ilk növbədə, AR Dövlət Gömrük komitəsinin və İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, o cümlədən maraqlı qeyri-hökumət təşkilatlarının işində istifadə oluna bilər. Eyni zamanda universitetlərdə tədris prosesində istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. GÖMRÜK SİSTEMİNDƏ MƏCBURİ QƏRARLARIN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI VƏ ONUN GÖMRÜK SİSTEMİNDƏ ROLU

1.1. Gömrük sisteminin əsas məqsədləri və bu sahədə qəbul edilən məcburi qərarların nəzəri metodoloji əsasları

Bir ölkənin gömrük sistemi malların və insanların onun sərhədlərindən keçirilməsini tənzimləyən mürəkkəb və çoxşaxəli çərçivədir. O, gəlirlərin toplanması, ticarətin asanlaşdırılması, təhlükəsizlik və tənzimləmə qaydalarına uyğunluq da daxil olmaqla bir neçə mühüm funksiyaya xidmət edir. Gömrük sisteminin nəzəri və metodoloji əsasları onun fəaliyyətinə rəhbərlik edən müxtəlif prinsipləri, anlayışları və metodları əhatə edir. Gömrük sistemləri əsas etibarilə milli suverenlik konsepsiyasına əsaslanır. Ölkələrin öz sərhədlərindən malların və insanların daşınmasını milli maraqlarına xidmət edən şəkildə tənzimləmək hüququ var. Bu, yerli sənayelərin qorunması, təhlükəsizliyin təmin edilməsi və gəlir əldə edilməsini əhatə edə bilər.

Gömrük sisteminin əsas məqsədlərindən biri beynəlxalq ticarəti asanlaşdırmaqdır [21, s.32]. Yaxşı işləyən gömrük sistemi ticarət maneələrini və inzibati yükləri azaltmaqla beynəlxalq ticarəti asanlaşdırır. O, idxal və ixrac prosedurlarını sadələşdirir, müəssisələr üçün gecikmələri və xərcləri azaldır. Bu da öz növbəsində şirkətlərin beynəlxalq ticarətlə məşğul olmasını asanlaşdırmaqla ticarət və iqtisadi artımı təşviq edir. Ticarətin asanlaşdırılması yaxşı işlənmiş və səmərəli gömrük sisteminin mühüm funksiyasıdır. Şəffaf, proqnozlaşdırıla bilən və istifadəçi dostu olan gömrük sistemləri beynəlxalq ticarətlə məşğul olan müəssisələrin inzibati yükünü azaldır. Sadələşdirilmiş gömrük prosedurları və sənədləşdirmə tələbləri idxalçılar və ixracatçılar üçün vaxt və resurslara qənaət edərək, onların gömrük qaydalarına riayət etmələrini asanlaşdırır. Səmərəli gömrük sistemi sərhəd keçidlərində, limanlarda və hava limanlarında malların rəsmiləşdirilməsində gecikmələri minimuma endirməyə kömək edir. Azaldılmış tranzit vaxtları və daha sürətli gömrük emalları daha az daşınma xərclərinə və inventarda daha az kapitalla çevrilir, həm biznesə, həm də istehlakçılara fayda gətirir.

Yaxşı işləyən gömrük sistemi idxalçılara və ixracatçılara proqnozlaşdırıla bilənlik və əminlik təmin edir. Gömrük prosedurları və tələbləri aydın və ardıcıl şəkildə tətbiq edildikdə, müəssisələr təchizat zənciri əməliyyatlarını daha effektiv planlaşdırırlar.

Gömrük prosedurları qanuni malların hərəkətini sadələşdirmək və ticarət maneələrini azaltmaq üçün tərtib edilməlidir. Sadələşdirilmiş gömrük prosedurları məhdud resurslara və təcrübəyə malik olan KOM-lar üçün xüsusilə faydalıdır. Qlobal bazarlara asan çıxış KOM-lara müştəri bazasını genişləndirməyə və bizneslərini inkişaf etdirməyə kömək edə bilər. Bu, inzibati proseslərin sadələşdirilməsini, gömrük sənədlərinin uyğunlaşdırılmasını, beynəlxalq standartların və qabaqcıl təcrübələrin təşviqini nəzərdə tutur. Gömrük hökumətlər üçün gəlirlərin yığılmasında mühüm rol oynayır. İdxal və ixrac olunan mallara tətbiq edilən tariflər, rüsumlar və vergilər əhəmiyyətli gəlir mənbəyidir. Gömrük idarələri bu ödənişlərin qiymətləndirilməsi və alınması üçün ədalətli və şəffaf sistemlər yaratmalıdır. Gömrük idarələri yüksək riskli daşımaları və səyahətçiləri müəyyən etmək və hədəfləmək üçün risklərin idarə edilməsi metodologiyalarından istifadə edir. Bu yanaşma onlara resursları səmərəli şəkildə bölüşdürməyə və qaçaqmalçılıq, qeyri-qanuni ticarət və təhlükəsizlik pozuntuları kimi potensial təhlükələrə diqqət yetirməyə imkan verir.

Bir çox ölkələr gömrük prosedurlarında ardıcılıq və uyğunlaşmanı təşviq etmək üçün beynəlxalq gömrük standartları və konvensiyaları qəbul edirlər. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) kimi qurumlar gömrük administrasiyalarının səmərəliliyi və əməkdaşlığı artırmaq üçün əməl edə biləcəyi təlimatlar və çərçivələr təqdim edir. Gömrük əməliyyatları səmərəliliyi artırmaq və insan səhvlərini azaltmaq üçün avtomatlaşdırma və texnologiyaları getdikcə daha çox əhatə edir. Gömrük İdarəetmə Sistemləri (CMS) və Avtomatlaşdırılmış Gömrük Bəyannaməsi Sistemləri (ACDS) kimi elektron gömrük sistemləri bəyannamələrin işlənməsini və məlumat mübadiləsini asanlaşdırır. Ölkələr tez-tez Ümumdünya Ticarət Təşkilatının Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişi (TFA) kimi ticarətin asanlaşdırılması sazişləri bağlayırlar. Bu sazişlər ölkələri malların sərhədlərdən keçməsinə asanlaşdırır və

sürətləndirən tədbirlər həyata keçirməyi öhdəsinə götürür. Gömrük yüksək riskli daşımaların və şəxslərin müəyyən edilməsi üçün risklərin qiymətləndirilməsi və profiləşdirmə üsullarından istifadə edir. Qabaqcıl məlumatların təhlili və kəşfiyyat məlumatlarının toplanması gömrük orqanlarına yoxlamalar və icraya dair əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə kömək edir. Şəffaf gömrük sistemi treyderlər və ictimaiyyət də daxil olmaqla, maraqlı tərəflərlə etimadın yaradılması üçün vacibdir. Bu, qaydaların dərc edilməsini, müraciətlər üçün imkanların təmin edilməsini və korrupsiya ilə mübarizəni əhatə edir. Gömrük idarələri tez-tez kadrların hazırlanması və gömrük əməliyyatlarında, o cümlədən gömrük qiymətləndirməsi, təsnifatı və tətbiqi sahəsində bacarıqlarını artırmaq üçün potensialın artırılması səyləri ilə məşğul olurlar.

Gömrük tarifləri yerli sənayeləri xarici rəqabətdən qorumaq üçün istifadə edilə bilər. Bəzi idxal mallarına tariflər tətbiq etməklə hökumətlər yerli istehsal olunan malları daxili bazarda daha rəqabətqabiliyyətli edə bilərlər. Gömrük tarifləri, malların idxalı və ya ixracı üçün hökumət tərəfindən qoyulan vergilər və ya rüsumlardır [12, s.41]. Bu tariflər adətən mallar beynəlxalq sərhədləri keçərkən gömrük keçid məntəqələrində tutulur. Gömrük tarifləri müxtəlif məqsədlərə xidmət edir və əhəmiyyətli iqtisadi və siyasi təsirlərə malik ola bilər. Gömrük tariflərinin əsas məqsədlərindən biri hökumət üçün gəlir əldə etməkdir. İdxal rüsumları və ixrac rüsumları gömrük orqanları tərəfindən tutulur və ölkə büdcəsinə töhfə verir. Bu gəlir dövlət proqramlarının, infrastrukturun və ictimai xidmətlərin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə oluna bilər. Tariflər ölkənin ticarət siyasətində həlledici vasitədir. Hökumətlər aşağıdakı məqsədlər üçün tariflərdən istifadə edə bilərlər:

- Daxili sənayeləri qorumaq: idxal olunan malları daha bahalı və daxili bazarda daha az rəqabətə davamlı etmək üçün onlara tariflər tətbiq edilə bilər. Bu proteksionist yanaşma yerli sənayeləri dəstəkləmək və iş yerlərini qorumaq məqsədi daşıyır.

- Azad Ticarətin Təşviqi: Əksinə, hökumətlər beynəlxalq ticarəti təşviq etmək üçün xüsusi mallar və ya müəyyən ticarət tərəfdaşları ilə bağlı tarifləri azalda və ya

ləğv edə bilər. Bu cür hərəkətlər çox vaxt azad ticarət sazişlərinin və regional ticarət bloklarının bir hissəsidir.

- Ticarət balanssızlıqlarının aradan qaldırılması: Tariflər idxalı daha bahalı və ixracı daha rəqabətli etməklə ticarət balanssızlıqlarını aradan qaldırmaq üçün istifadə edilə bilər. Bu yanaşma tez-tez ticarət kəsirlərini azaltmaq üçün istifadə olunur.

Bəzi hallarda istehlakçıları keyfiyyətsiz və ya təhlükəli idxal mallarından qorumaq üçün tariflər tətbiq edilir. Tariflər tətbiq etməklə hökumətlər öz vətəndaşlarının sağlamlığını və təhlükəsizliyini qoruyaraq idxal olunan məhsulların xüsusi standartlara və qaydalara cavab verməsini təmin edə bilər. Müəyyən bir məhsul üçün müvafiq tarif dərəcəsini müəyyən etmək üçün gömrük orqanları Harmonizə edilmiş Sistem (HS) kimi tanınan standartlaşdırılmış təsnifat sistemindən istifadə edir [24, s.44]. Bundan əlavə, tez-tez gömrük dəyəri kimi adlandırılan malların dəyəri tarif məbləğinin hesablanmasında həlledici rol oynayır.

Nəticə olaraq, gömrük sisteminin əsas məqsədi milli suverenlik, ticarətin asanlaşdırılması, gəlirlərin toplanması və təhlükəsizlik prinsiplərinə əsaslanır. Gömrük idarələri qanuni ticarəti təşviq edərkən və milli maraqları qoruyarkən öz funksiyalarını səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün risklərin idarə edilməsi, avtomatlaşdırma, beynəlxalq standartlar və potensialın yaradılması da daxil olmaqla müxtəlif metodologiyalardan istifadə edirlər. Bu nəzəri və metodoloji əsaslar dəyişən global ticarət dinamikasına və təhlükəsizlik çağırışlarına uyğunlaşmaq üçün zamanla inkişaf edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması global iqtisadi artım üçün çox vacibdir və bu istiqamətdə gömrük sahəsində tətbiq edilən effektiv üsullardan biri məcburi qərarların qəbul edilməsidir. Bu qərarlar treyderlərə, gömrük orqanlarına və transsərhəd əməliyyatlarda iştirak edən digər maraqlı tərəflərə əminliyin və proqnozlaşdırıla bilənliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Məcburi qərarlar, əsasən, malların təsnifatı, mənşəyi və ya qiymətləndirilməsi ilə bağlı gömrük orqanları tərəfindən verilən rəsmi qərarlardır. Verildikdən sonra bu qərarlar gömrük idarəsinin qanuni öhdəliyi kimi xidmət edir və müvafiq gömrük

qaydalarına uyğun olaraq konkret mallarla necə davranılacağını aydın şərh edir. Bu mexanizm şəffaflığın təşviqində, qeyri-müəyyənliyin azaldılmasında və beynəlxalq ticarət üçün əlverişli mühitin yaradılmasında xüsusilə vacibdir.

Məcburi qərarların əsas üstünlüklərindən biri onların transsərhəd fəaliyyətləri ilə məşğul olan bizneslərə təqdim etdikləri əminlik və proqnozlaşdırıla bilənlikdir. Ticarətçilər gömrük orqanlarından məcburi qərar tələb etdikdə, onların mallarına tətbiq olunan gömrük qaydalarına əsasən necə davranılacağına dair qəti şərh axtarırlar. Bu anlayış bizneslərə mallarının sərhədlərdə alacağı tənzimləmə rejimini əvvəlcədən bilməklə öz əməliyyatlarını əminliklə planlaşdırmağa imkan verir. Təchizat zəncirlərinin mürəkkəb və bir-biri ilə əlaqəli olduğu qlobal iqtisadiyyatda bu əminlik səviyyəsi əməliyyat səmərəliliyinin qorunması və qeyri-müəyyənliklə bağlı risklərin azaldılması üçün əvəzsizdir. Bundan əlavə, məcburi qərarlar gömrük prosedurlarının uyğunlaşdırılmasına kömək edir. Gömrük qaydalarının ardıcıl şərhini təmin etməklə, bu qərarlar müxtəlif yurisdiksiyalarda vahidliyin yaradılmasına kömək edir. Bu uyğunlaşdırılmış yanaşma gömrük orqanları tərəfindən uyğunsuzluqların və fərqli şərhlərin minimuma endirilməsi, nəticədə mübahisələrin və rəsmiləşdirmə prosesində gecikmələrin yaranması ehtimalının azaldılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Standartlaşdırma həm treyderlərə, həm də gömrük idarələrinə fayda verən daha səmərəli və sadələşdirilmiş beynəlxalq ticarət mühitini inkişaf etdirir.

Məcburi qərarların digər üstünlüyü onların şəffaflığın təşviqində roludur. Gömrük prosesi çoxsaylı qayda və tələbləri əhatə edir və treyderlər mallarına müxtəlif gömrük orqanları tərəfindən necə münasibət göstərəcəyini anlamaqda çətinliklərlə üzləşə bilirlər. Məcburi qərarlar tətbiq olunan qaydaların aydın və şəffaf şərhini təklif edərək, treyderlərə beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliklərini daha asan idarə etməyə kömək edir. Bu şəffaflıq nəinki uyğunluğu asanlaşdırır, həm də gömrük sisteminin ümumi bütövlüyünü və ədalətliliyini artırır. Şəffaflıqdan əlavə, məcburi qərarlar hüquqi müəyyənliyə kömək edir. Gömrük orqanları tərəfindən qərar verildikdən sonra o, hüquqi qüvvəyə malik öhdəliyə çevrilir. Bu o deməkdir ki, həm gömrük idarəsi, həm də ticarətçi qərarın şərtləri ilə bağlıdır. Hüquqi

müəyyənlik beynəlxalq ticarət sisteminə inamın gücləndirilməsi üçün çox vacibdir, çünki o, tərəflərin gömrük orqanlarının qəbul etdiyi qərarlara etibar edə bilməsini və öz fəaliyyətlərini buna uyğun planlaşdırmasını təmin edir. Bundan əlavə, məcburi qərarlar risklərin azaldılmasında da mühüm rol oynayır. Məcburi qərar axtarmaq və əldə etməklə treyderlər gömrük qaydalarına riayət edilməsi ilə bağlı potensial riskləri fəal şəkildə həll edə bilirlər. Bu riskin azaldılması xüsusilə malların düzgün təsnifatının, mənşəyinin və ya qiymətləndirilməsinin rüsumlara, vergilərə və digər normativ tələblərə əhəmiyyətli təsir göstərdiyi sənayelərdə aktualdır.

Məcburi qərarın olması bizneslərə gözlənilməz maliyyə yüklərindən qaçmağa kömək edir və müvafiq gömrük qanunlarına riayət olunmasını təmin edir. Bundan əlavə, məcburi qərarların qəbulu beynəlxalq ticarət müqavilələrinin prinsiplərinə uyğundur. Bir çox ticarət müqavilələri razılaşdırılmış qaydalara uyğunluğu təşviq etmək üçün məcburi qərarlar üçün müddəaları ehtiva edir. Məcburi qərarları öz gömrük sistemlərinə daxil etməklə, ölkələr beynəlxalq ticarət sisteminin sabitliyinə və etibarlılığına töhfə verərək, ticarət müqavilələrinin şərtlərinə riayət etməyə sadıq olduqlarını nümayiş etdirirlər.

Məcburi qərar gömrük sistemində güclü bir vasitədir və fərdi ticarət əməliyyatlarından kənara çıxan üstünlüklər təklif edir. O, təminat verir, uyğunlaşmanı təşviq edir, şəffaflığı artırır, hüquqi müəyyənliyi təmin edir və risklərin azaldılmasına töhfə verir. Ölkələr və bizneslər beynəlxalq ticarətin mürəkkəblikləri arasında naviqasiya etməyə davam etdikcə, əlverişli və səmərəli global ticarət mühitinin yaradılmasında məcburi qərarların rolu əsas olaraq qalır.

Qeyd etdiyimiz kimi, gömrük sistemində beynəlxalq sərhədlərdən malların hərəkətini tənzimləmək üçün məcburi qərarlar qəbul edilir ki, bu da özündə müxtəlif prosesləri əhatə edir. Bu qərarlar ticarət qaydalarına riayət olunmasının təmin edilməsi, rüsumların və vergilərin yığılması və milli təhlükəsizliyin qorunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir [5, p.200].

Belə ki, gömrük orqanları rüsumların və vergilərin hesablanması üçün idxal olunan malların dəyərini müəyyən etməlidir. Qiymətləndirmə adətən yük və sığorta kimi müəyyən elementlər üçün düzəlişlər nəzərə alınmaqla gömrük dəyərinə

əsaslanır. Tənzimləyici qaydalara və beynəlxalq ticarət standartlarına uyğun olaraq, gömrük orqanı bununla gömrük sistemi daxilində malların qiymətləndirilməsi ilə bağlı məcburi qərar qəbul edir. Bu qərar qiymətləndirmə prosesində şəffaflığı, ədalətliliyi və vahidliyi təmin etmək məqsədi daşıyır. İdxalçılardan hesab-fakturalar, göndərmə sənədləri və hər hansı əlavə müvafiq məlumat daxil olmaqla bəyan edilmiş gömrük dəyərini təsdiq edən dəqiq və tam sənədləri təqdim etmələri tələb olunur. Bu qaydalara əməl edilməməsi cərimələr və ya gömrük rəsmiləşdirilməsinin gecikdirilməsi ilə nəticələnə bilər. Gömrük orqanı beynəlxalq ticarət normalarına riayət etmək və gəlir maraqlarını qoruyarkən qanuni ticarət üçün əlverişli mühiti dəstəkləmək öhdəliyini vurğulayır. Hamar və uyğun gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini asanlaşdırmaq üçün idxalçılar və maraqlı tərəflər bu təlimatlarla tanış olmağa çağırılır.

Hər bir məhsul Harmonikləşdirilmiş Sistem (HS) kimi standartlaşdırılmış sistemə uyğun olaraq təsnif edilməlidir. Təsnifat konkret mallar üçün tətbiq olunan tarif dərəcələrini və normativ tələbləri müəyyən edir. Beynəlxalq ticarət standartlarına uyğun olaraq və gömrük əməliyyatlarının səmərəliliyini artırmaq məqsədilə gömrük orqanı malların gömrük sistemi daxilində təsnifləşdirilməsinə dair bu məcburi qərarı verir. Bu qərar ticarət sənədlərində vahidliyi və aydınlığı asanlaşdıraraq, malların təsnifatını standartlaşdırmaq üzrə qlobal öhdəliyə uyğun gəlir. İdxalçılardan malları üçün müvafiq HS kodunun müəyyən edilməsində, müəyyən edilmiş təsnifat meyarlarına uyğunluğunun təmin edilməsində lazımı səy göstərmələri tələb olunur. Malların dəqiq təsnifatı tətbiq olunan rüsumları, vergiləri və normativ tələbləri müəyyən etmək üçün vacibdir [10, p.247]. Müəyyən edilmiş təsnifata əməl edilməməsi gecikmələr, cərimələr və ya digər icra tədbirləri ilə nəticələnə bilər. Bu prosesdə idxalçılara dəstək olmaq üçün Gömrük İdarəsi ən son HS kodu yeniləmələrinə giriş də daxil olmaqla məcburi qərar qəbul edir. Bu qərar gömrük prosedurlarını sadələşdirmək, ticarətin asanlaşdırılmasını təşviq etmək və gömrük sistemində malların təsnifatına şəffaf və ardıcıl yanaşmanı təşviq etmək məqsədi daşıyır. İdxalçılara malları üçün rəvan və uyğun gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini təmin etmək üçün bu təlimatları dərhal qəbul etməyə çağırılır.

Gömrük orqanları güzəştli tarif dərəcələrini tətbiq etmək və ticarət müqavilələrinə uyğunluğu müəyyən etmək üçün malların mənşəyini müəyyən etməlidirlər. Mənşə qaydaları malların istehsal edildiyi ölkəni müəyyən etməyə kömək edir. Beynəlxalq ticarət müqavilələrinə uyğun olaraq və müəyyən edilmiş gömrük təcrübələrinə riayət etməklə, gömrük orqanı bununla gömrük sistemi daxilində malların mənşəyinin müəyyən edilməsi barədə məcburi qərar qəbul edir. İdxalçılar tətbiq olunan ticarət müqavilələrində göstərilən mənşə qaydalarına uyğun olaraq idxal olunan malların mənşəyini dəqiq bəyan etməli və əsaslandırmağa çalışmalıdırlar. Uyğunluğu asanlaşdırmaq üçün idxalçılar iddia edilən mənşəyi dəstəkləyən hərtərəfli və orijinal sənədləri, o cümlədən mənşə sertifikatları, təchizatçı bəyannamələri və ya hər hansı digər müvafiq sübut təqdim etməlidirlər. Gömrük orqanı güzəştli ticarət sazişlərinin, tarif rejiminin və tənzimləyici mülahizələrin düzgün tətbiqi üçün malların mənşəyinə düzgün aid edilməsinin təmin edilməsinin vacibliyini vurğulayır. Müəyyən edilmiş mənşə qaydalarına əməl edilməməsi gecikmələr, cərimələr və ya düzəliş tədbirlərinin tətbiqi ilə nəticələnmə bilər. Buna görə də, idxalçılar tərəfindən malın mənşə ölkəsi üzrə qabaqcadan məcburi qərarların qəbul edilməsi gömrük prosesində daha əhəmiyyətlidir [7, p.294]. Bu qərar ədalətli ticarət təcrübələrini dəstəkləmək, ticarət qaydalarından yayınmanın qarşısını almaq və şəffaf, proqnozlaşdırıla bilən gömrük mühitini təşviq etmək öhdəliyinə uyğundur. İdxalçılara gömrük sistemi daxilində malların mənşəyinin qüsursuz və tələblərə uyğun müəyyən edilməsini təmin etmək üçün bu təlimatları öz idxal proseslərinə operativ şəkildə inteqrasiya etməyə çağırılır.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri idxal olunan malların təsnifatı və mənşə ölkəsi əsasında müvafiq tarif təsnifatı və rüsum dərəcələri barədə qərar verməlidirlər. Beynəlxalq ticarət qaydalarına uyğun olaraq və tariflərin tətbiqində ardıcılığın təmin edilməsi üçün gömrük orqanı gömrük sistemi daxilində tariflərin müəyyən edilməsinə dair bu məcburi qərarı verir. İdxalçılar öz mallarını dəqiq təsnifləşdirməli və hər hansı digər müvafiq ticarət müqavilələrinə uyğun olaraq müvafiq tarif kodlarını tətbiq etməlidirlər. İdxalçılar müvafiq tarif cədvəllərinə və qaydalara istinad edərək idxal etdikləri malların xarakterini və xüsusiyyətlərini

diqqətlə qiymətləndirməlidirlər. Təsnifatda hər hansı qeyri-müəyyənlik dərhal Gömrük Orqanından təlimat almaqla aradan qaldırılmalıdır. Bu qərar rüsumların, vergilərin və ticarət müqavilələrinə riayət olunmasının qiymətləndirilməsi üçün tariflərin düzgün müəyyən edilməsinin kritik əhəmiyyətini vurğulayır. Müəyyən edilmiş tarif təsnifatlarına əməl edilməməsi gecikmələrə, cərimələrə və ya digər məcburi tədbirlərə səbəb ola bilər. Bu qərara əməl etməklə idxalçılar ədalətli ticarət təcrübəsinin təşviqinə, tariflərin dəqiq tətbiqinin təmin edilməsinə, şəffaf və səmərəli gömrük sisteminin təşviqinə töhfə verirlər. İdxalçılara malları üçün uyğun və rahat gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini asanlaşdırmaq üçün bu təlimatları dərhal tətbiq etməyə çağırılır.

Gömrük orqanları hər bir daşıma ilə bağlı risk səviyyəsini qiymətləndirmək üçün risklərin idarə edilməsi sistemlərindən istifadə edirlər. Yüksək riskli göndərişlər qaçaqmalçılıq, fırıldaqçılıq və ya digər qeyri-qanuni fəaliyyətlərin qarşısını almaq üçün daha hərtərəfli yoxlamalardan keçə bilər. Riskin qiymətləndirilməsi müasir gömrük sistemində mühüm rol oynayır və beynəlxalq ticarətin bütövlüyünü, təhlükəsizliyini və səmərəliliyini təmin etmək üçün dinamik və proaktiv yanaşma rolunu oynayır. Bütün dünyada gömrük orqanları idxal və ixrac olunan mallarla bağlı potensial təhlükələri qiymətləndirmək üçün hərtərəfli risklərin qiymətləndirilməsi proseslərində iştirak edir və bu sahədə də məcburi qərarların qəbul edilməsi mühüm rol oynayır [23, s.148]. Gömrük orqanları məlumat analitikası, süni intellekt və maşın öyrənməsi kimi qabaqcıl texnologiyalardan istifadə etməklə nümunələri və anomaliyaları aşkar etmək üçün geniş məlumatları yoxlaya, onların potensial riskləri qabaqcadan müəyyən etmək qabiliyyətini gücləndirə bilər. Bundan əlavə, riskin qiymətləndirilməsi gömrük orqanlarına resursları səmərəli şəkildə bölüşdürməyə imkan verir, diqqəti yüksək riskli daşımalara yönəldir, eyni zamanda aşağı riskli yüklərin rəsmiləşdirilməsini sürətləndirir. Bu məqsədyönlü yanaşma təkcə təhlükəsizlik tədbirlərini gücləndirmir, həm də ticarət proseslərini sürətləndirir, uyğun treyderlər üçün gecikmələri və xərcləri azaldır [9, p.244]. Güclü risklərin qiymətləndirilməsi çərçivəsi üçün gömrük orqanları ilə hüquq-mühafizə orqanları və beynəlxalq

təşkilatlar kimi digər maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq vacibdir. Məlumat və kəşfiyyat məlumatlarının paylaşılması qaçaqmalçılıq, fırıldaqçılıq və terrorizm kimi qeyri-qanuni fəaliyyətlərlə mübarizə üçün kollektiv səylərə təkan verir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, gömrük sistemində risklərin qiymətləndirilməsi ticarətin asanlaşdırılmasının təşviqi, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi və qlobal təchizat zəncirinin bütövlüyünün qorunması üçün əvəzsiz vasitədir. Gömrük orqanları texnologiyadan istifadə etməklə və əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə beynəlxalq ticarət mənzərəsindəki inkişaf edən təhdid və çağırışlara uyğunlaşmaq üçün risklərin qiymətləndirilməsi strategiyalarını daim təkmilləşdirə bilirlər.

İdxalçılar idxal olunan malların xarakteri, miqdarı və dəyəri barədə məlumat verən dəqiq və tam gömrük bəyannamələrini təqdim etməlidirlər. Gömrük işçiləri bu məlumatı qiymətləndirmə və risk təhlili üçün istifadə edirlər. Beynəlxalq ticarət standartlarına uyğun olaraq, gömrük əməliyyatlarının şəffaflığını və səmərəliliyini artırmaq məqsədilə gömrük orqanı bununla gömrük sistemi daxilində gömrük bəyannamələri ilə bağlı məcburi qərarlar qəbul edir. Dərhal qüvvəyə minir, bütün idxalçılar və ixracatçılar öz malları üçün dəqiq və tam gömrük bəyannamələrini təqdim etməyə borcludurlar. Gömrük bəyannamələri malların xarakterini, dəyərini və mənşəyini qiymətləndirmək, rüsumların, vergilərin və tənzimləmə tədbirlərinin düzgün tətbiqini asanlaşdırmaq üçün həlledici vasitə rolunu oynayır. İdxalçılar və ixracatçılar gömrük orqanının hərtərəfli qiymətləndirmələr aparmasına imkan yaratmaq üçün qaimə-fakturalar, qablaşdırma vərəqləri və təsdiqedici sənədlər də daxil olmaqla ətraflı məlumat təqdim etməlidirlər. Məcburi gömrük bəyannaməsi tələblərinə əməl edilməməsi cərimələr, rəsmiləşdirmənin gecikdirilməsi və ya digər icra hərəkətləri ilə nəticələnmə bilər. Gömrük orqanı gömrük sisteminin bütövlüyünü qorumaq və ədalətli ticarət təcrübələrini təmin etmək üçün vaxtında və doğru bəyannamələrin vacibliyini vurğulayır. Bu tələblərə cavab verməkdə maraqlı tərəflərə dəstək olmaq üçün Gömrük İdarəsi müvafiq bəyannamə prosedurları ilə bağlı təlimat, təlim və resurslar təqdim edəcəkdir. İdxalçılar və ixracatçılar bu təlimatlarla tanış olmağa və malları üçün qüsursuz və uyğun gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini təmin etmək üçün onları öz biznes proseslərinə operativ

şəkildə integrasiya etməyə təşviq olunurlar. Bu qərar beynəlxalq ticarət normalarına riayət etməklə şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən gömrük mühitinin təşviq edilməsi öhdəliyinə uyğundur.

Gömrük orqanları qaydalara uyğun olaraq malların buraxılması və ya saxlanması barədə qərar qəbul edirlər. Buraxılış qərarları fiziki yoxlamalar, sənədlərin yoxlanılması və ya elektron rəsmiləşdirmə proseslərini əhatə edə bilər. Gömrük orqanlarının gömrük qanunvericiliyinin pozulması hallarına, məsələn, qaçaqmalçılıq, yanlış təsnifat və ya malların qiymətləndirilməməsi hallarına qarşı məcburi tədbirlər görmək səlahiyyəti var. Cəzalara cərimələr, həbslər və ya qanuni hərəkətlər daxil ola bilər [8, p.206]. Gömrük orqanları idxalçıların gömrük qanunvericiliyinə və qaydalarına əməl etmələrini təmin etmək üçün yoxlamalar apara bilər. Auditlər malların idxalı ilə bağlı qeydlərin, prosedurların və əməliyyatların nəzərdən keçirilməsini əhatə edə bilər. Bu məcburi qərarlar gömrük idarələrinə beynəlxalq ticarəti idarə etməyə, qaydaları tətbiq etməyə və ölkənin təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, malların sərhədlərdən rəvan keçməsinə asanlaşdırmağa kömək edir. Xüsusiyyətlər ölkəyə görə dəyişə bilər, çünki hər birinin öz gömrük prosedurları və qaydaları var.

Sadələşdirilmiş ticarət mühiti müəyyən bir ölkədə investisiyaları nəzərə alan biznes üçün risk və əməliyyat xərclərini azaldır. Malların ixracının vaxtını və xərclərini azaltmaqla, ticarətin asanlaşdırılması tədbirləri ölkənin ixrac rəqabət qabiliyyətini artırır. Bu, beynəlxalq bazarlarda yerli istehsal olunan mal və xidmətlərə tələbatın artmasına səbəb ola bilər. Ticarətin asanlaşdırılması həm idxalı, həm də ixracı həvəsləndirir və ticarət həcmnin artmasına səbəb olur. Beynəlxalq ticarətin bu genişlənməsi iqtisadi artıma və iş yerlərinin yaradılmasına təkan verə bilər. Ən yaxşı beynəlxalq təcrübə və standartlara uyğun gələn gömrük sistemlərinin ticarət tərəfdaşları tərəfindən tanınması və qəbul edilməsi ehtimalı daha yüksəkdir. Bu, ticarət sazişlərinin danışıqlarını və həyata keçirilməsini asanlaşdırır, ticarət maneələrini daha da azaldır. Bir çox ölkələr gömrük prosedurlarını sadələşdirmək üçün elektron gömrük rəsmiləşdirilməsi sistemləri və avtomatlaşdırılmış proseslər kimi müasir texnologiyalardan istifadə edirlər. Bu yeniliklər sənədləşmə işlərini və

insan müdaxiləsini azaltmaqla, səmərəliliyi artırmaqla ticarətin asanlaşdırılmasını gücləndirir. Qlobal təchizat zəncirlərinə rəvan integrasiya etmək bacarığı müasir bizneslər üçün vacibdir. Ticarəti asanlaşdıran gömrük sistemi ölkənin qlobal təchizat zəncirlərində iştirak etmək qabiliyyətinin mühüm tərkib hissəsidir.

Xülasə, səmərəli gömrük sistemi vasitəsilə ticarətin asanlaşdırılması həm hökumətlər, həm də bizneslər üçün qazandır. O, ticarəti təşviq edir, iqtisadi artımı stimullaşdırır və qlobal bazarda ölkənin rəqabət qabiliyyətini artırır.

1.2. Gömrük tənzimlənmələrində müasir gömrük sistemlərinin tətbiqi və bu sahədə məcburi qərarların qəbul edilməsinin əhəmiyyəti

Müasir gömrük sistemlərinin gömrük qaydalarında tətbiqi ticarət proseslərinin sadələşdirilməsi, səmərəliliyin artırılması, uyğunluğun təmin edilməsi və beynəlxalq ticarətdə şəffaflığın təşviqi üçün vacibdir. Müasir gömrük sistemləri gömrük əməliyyatlarını təkmilləşdirmək və iqtisadi artımı dəstəkləmək üçün texnologiya və qabaqcıl təcrübələrdən istifadə edir.

Müasir gömrük sistemləri gömrük bəyannamələrinin və müvafiq sənədlərin elektron şəkildə təqdim edilməsinə imkan verir. İdxalçılar və ixracatçılar məlumatı elektron şəkildə təqdim edə, sənədləşmə işlərini azalda, məlumatların daxil edilməsi səhvlərini aradan qaldıra və gömrük emalını sürətləndirə bilirlər. Elektron məlumatların təqdim edilməsi həm gömrük orqanları, həm də beynəlxalq ticarətdə iştirak edən treyderlər üçün çoxsaylı üstünlüklər təklif edən müasir gömrük sistemlərinin əsas komponentidir.

Məlumatların elektron şəkildə təqdim edilməsi məlumatların əl ilə daxil edilməsi üçün tələb olunan vaxt və səyləri azaltmaqla gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini asanlaşdırır. Bu, daha sürətli emal və gömrük keçid məntəqələrində gözləmə müddətlərinin qısalmasına gətirib çıxarır. Elektron təqdimatlar məlumatların daxil edilməsi xətalari riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır, çünki məlumat adətən sistem tərəfindən əvvəlcədən təsdiqlənir. Bu, gömrük bəyannamələrinin tam və dəqiq olmasını təmin edərək, uyğunsuzluq və ya gecikmə ehtimalını azaldır [9, p.122].

Bir çox müasir gömrük sistemləri biznes məlumatlarının elektron şəkildə mübadiləsi üçün standartlaşdırılmış format olan elektron məlumat mübadiləsindən istifadə edir. Bu format treyderlər tərəfindən təqdim edilən məlumatlarla gömrük sistemi arasında uyğunluğu təmin edir. Məlumatların elektron şəkildə təqdim edilməsi gömrük proseslərinin səmərəliliyini, dəqiqliyini və şəffaflığını artıran müasir gömrük sistemlərinin əsas xüsusiyyətidir. O, həm dövlət orqanlarına, həm də transsərhəd ticarətlə məşğul olan müəssisələrə fayda verərək beynəlxalq ticarətdə rəqəmsallaşma tendensiyası ilə uyğunlaşır.

Gömrük orqanları daxil olan məlumatları səmərəli şəkildə emal etmək üçün avtomatlaşdırmadan istifadə edirlər. Avtomatlaşdırılmış sistemlər risklərin qiymətləndirilməsini həyata keçirə, bəyannamələri təsdiq edə və lazım gəldikdə yoxlama və ya auditləri işə sala bilər. Bu, gömrük qaydalarının ardıcıl şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməyə kömək edir. Avtomatlaşdırılmış emal müasir gömrük sistemlərinin mühüm aspektidir və gömrük əməliyyatlarının səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Avtomatlaşdırılmış emal yüksək həcmli daxil olan məlumatların sürətlə idarə edilməsi ilə gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirir. Bu effektivlik həm gömrük orqanlarına, həm də ticarətçilərə fayda gətirir, giriş limanlarında gözləmə vaxtlarını və gecikmələri azaldır. Avtomatlaşdırılmış sistemlər insan səhvi riskini minimuma endirməklə və bütün gömrük bəyannamələrinin standartlaşdırılmış qaydada işlənməsini təmin etməklə gömrük qaydaları və prosedurlarını ardıcıl şəkildə tətbiq edir.

Avtomatlaşdırılmış sistemlər gömrük bəyannamələrinin tam və dəqiq məlumatın olmasını təmin etmək üçün onları təsdiqləyir. Buraya tarif təsnifatında, gömrük dəyərində və digər müvafiq detallarda səhvlərin və ya uyğunsuzluğun yoxlanılması daxildir. Gömrük orqanları malların növü, daşınmanın mənşəyi və idxalçının uyğunluq tarixi kimi müxtəlif amillər əsasında əməliyyatlara risk xallarını təyin etmək üçün avtomatlaşdırılmış risk profilindən istifadə edir. Gömrük agentlikləri yüksək riskli əməliyyatların hədəflənməsi üçün əvvəlcədən müəyyən edilmiş meyarlar müəyyən edir. Bu meyarlar dəyişən ticarət nümunələrinə və

təhlükəsizlik narahatlıqlarına uyğunlaşmaq üçün zamanla düzəldilə bilər. Gömrük prosedurlarında avtomatlaşdırılmış emal gömrük əməliyyatlarının modernləşdirilməsi və optimallaşdırılmasında mühüm rol oynayır. O, gömrük orqanlarına öz resurslarını yüksək riskli əməliyyatlara yönəltməyə imkan verərkən, səmərəliliyi, ardıcılığı və uyğunluğun mühafizəsini artırır. Bu avtomatlaşdırma gömrük proseslərinin təhlükəsizliyini və bütövlüyünü qorumaqla beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılmasına töhfə verir.

Bir çox ölkələr treyderlərə bütün lazımi məlumatları bir platforma vasitəsilə çoxsaylı dövlət qurumlarına təqdim etməyə imkan verən Vahid Pəncərə Sistemlərini tətbiq edirlər. Bu, artıqlığı və təkrarı azaltmaqla tənzimləmə uyğunluğunu asanlaşdırır. Vahid Pəncərə Sistemləri (SWS) gömrük və ticarətin asanlaşdırılmasında beynəlxalq ticarət üçün müxtəlif hökumət qaydalarına və tələblərinə riayət prosesini sadələşdirən əsas yenilikdir.

Vahid Pəncərə Sistemi treyderlərə (idxalçılar, ixracatçılar və gömrük brokerləri) transsərhəd ticarət üçün tələb olunan bütün məlumat və sənədləri bir giriş nöqtəsi vasitəsilə çoxsaylı dövlət qurumlarına təqdim etməyə imkan verən mərkəzləşdirilmiş və integrasiya olunmuş platformadır [15, s.149]. Müxtəlif dövlət idarələri və agentlikləri ilə ayrı-ayrılıqda işləmək əvəzinə, treyderlər ticarətlə bağlı bütün zəruri məlumatları, sənədləri və ödənişləri bir yerdə təqdim edə bilərlər. SWS bütün ticarətlə bağlı qarşılıqlı əlaqələri və əməliyyatları vahid onlayn portal və ya platformada birləşdirir. Treyderlər tənzimləmə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün bu platformaya daxil ola və istifadə edə bilərlər. SWS ticarətlə məşğul olan dövlət qurumları, o cümlədən gömrük, liman idarələri, səhiyyə müfəttişliyi agentlikləri, vergi orqanları və s. arasında məlumat və məlumat mübadiləsini birləşdirir. Bu integrasiya müvafiq qurumların real vaxt rejimində lazımi məlumatları almasını təmin edir. SWS məlumat mübadiləsində uyğunluq və ardıcılığı təmin etmək üçün tez-tez standartlaşdırılmış məlumat formatlarından və mesajlaşma protokollarından istifadə edir. Bu, səhvləri azaldır və məlumatların dəqiqliyini artırır. Sistem tənzimləmə proseslərini sadələşdirir və avtomatlaşdırır, onları daha səmərəli edir və treyderlərin inzibati yükünü azaldır. Bu, lazımsız məlumat girişi və sənədləşdirmə

ehtiyacını minimuma endirir. Dünyanın bir çox ölkəsi gömrük və ticarət proseslərini modernləşdirmək, ticarətin asanlaşdırılmasını artırmaq və ümumi ticarət mühitini yaxşılaşdırmaq səylərinin bir hissəsi kimi Vahid Pəncərə Sistemlərini qəbul etmişdir. Ticarətlə əlaqəli qarşılıqlı əlaqələri sadələşdirmək və mərkəzləşdirməklə SWS daha səmərəli, şəffaf və uyğun beynəlxalq ticarət ekosisteminə töhfə verir.

Gömrük prosesləri ilə integrasiya olunmuş elektron ödəniş sistemləri idxalçılara gömrük rüsumlarını və vergiləri elektron şəkildə ödəməyə imkan verir. Bu, ödənişlərin əl ilə işlənməsi ehtiyacını azaldır və maliyyə əməliyyatlarını asanlaşdırır. Bəzi ölkələr treyderlərə gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesini uzaqdan başa çatdırmağa imkan verən onlayn gömrük rəsmiləşdirilməsi platformaları təklif edir. Bu, rəsmiləşdirməni sürətləndirir və gömrük idarələrinə fiziki səfərlərə ehtiyacı azalda bilər. Gömrük orqanları real vaxt rejimində malların hərəkətinə nəzarət etmək üçün elektron yük izləmə sistemlərini tətbiq edə bilər. Bu, təhlükəsizliyi artırır, təxribat və ya oğurluq riskini azaldır və gömrük qaydalarına riayət olunmasını təmin edir.

Gömrük sistemləri risklərin qiymətləndirilməsi, fırıldaqçılığın aşkarlanması və böyük həcmli məlumatların təhlili üçün məlumat analitikasından və süni intellektdən (AI) getdikcə daha çox istifadə edir. Süni intellekt gömrük proseslərinin dəqiqliyini və səmərəliliyini artırır. Şübhəsiz ki, məlumat analitikası və süni intellekt (AI) müasir gömrük sistemlərinin getdikcə daha vacib komponentlərinə çevrilir. Data analitikası və süni intellekt daxil olan və ya gedən göndərişlərlə bağlı riski qiymətləndirmək üçün real vaxt rejimində geniş məlumat dəstlərini təhlil edə bilər [25, s.128].

Ölkəmizdə yeni tətbiq edilən fiziki şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş “Smart-Bot” mobil xidməti elektron qaydada məhsul sifariş etmək, həmçinin müşayiət olunan baqaj, poçt göndərişləri, valyuta tənzimi ilə bağlı tez-tez verilən sualların məntiqi alqoritm əsaslı cavablandırılması üçün mobil tətbiqdır. Bu mobil xidmət mallar barədə miqdar normaları və nəzərdə tutulmuş gömrük ödənişləri, o cümlədən onlar barəsində mövcud ola biləcək qadağa və məhdudiyyətlər barəsində öncədən məlumat verməyə köməklik göstərir. Mobil xidmət olaraq fəaliyyət göstərən

“Smart-Bot” tətbiqi 24 saat vətəndaşlara xidmət edən elektron gömrük bələdçisi hesab olunur. “Smart-Bot” tətbiqi fiziki şəxslər üçün öz sifariş səbətini, yaxud poçt göndərişlərini əvvəlcədən formalaşdırmağa şərait yaradır. Eyni zamanda bu mobil xidmət səfərə hazırlaşan şəxs üçün sənişin baqajını və ya əl yükünü şərti olaraq əvvəlcədən formalaşdıraraq qarşıda gözlənilən əməliyyatlar və prosedurlar haqqında məlumat toplamağı təmin edir. Bu mobil xidmət vətəndaşlar üçün xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, gömrük xidmətləri ilə bağlı yaranan sualların operativ cavablandıraraq gömrük əməliyyatlarının proqnozlaşdırılmasına kömək edir.

Gömrük qaydalarında müasir gömrük sistemlərinin tətbiqi gömrük əməliyyatlarını təkmilləşdirməklə yanaşı, iqtisadi artıma, ticarətin asanlaşdırılmasına və beynəlxalq ticarət standartlarına uyğunluğa öz töhfəsini verir. Bu sistemlər texnologiyadakı irəliləyişlərə və global ticarət dinamikasındakı dəyişikliklərə uyğunlaşmaq üçün davamlı olaraq inkişaf edir. Bu sahədə əhəmiyyətli təsirə malik olan, o cümlədən malların sərhədlərdən qanuni və səmərəli şəkildə keçməsinə təmin edən məcburi qərarlar biznes üçün proqnozlaşdırıla bilən hüquqi mühit təmin edir. Şirkətlər qaydaları biləndə və onların ardıcıl şəkildə tətbiq olunacağına inandıqda, öz fəaliyyətlərini əminliklə planlaşdırırlar. Bu proqnozlaşdırma uzunmüddətli biznes planlaması və investisiya üçün vacibdir.

Məcburi qərarlar gömrük prosesini sadələşdirir. Gömrük orqanları vahid qaydada tətbiq edilən aydın qaydalara malik olmaqla, daşımaları daha sürətli emal edə bilər ki, bu da müəssisələr üçün gecikmələri və xərcləri azaldır. Bu səmərəlilik global iqtisadiyyatda mal axınının saxlanması üçün açaqdır. Qərarlar məcburi olduqda, bizneslərin gömrük qaydalarına əməl etmə ehtimalı daha yüksəkdir. Bu da uyğunluq, hüquqi məsələlər, cəzalar və gecikmələr riskini azaldır. O, həmçinin şirkətin reputasiyasını və gömrük orqanları ilə əlaqələrini qorumağa kömək edir. Məcburi qərarlar mübahisələrin strukturlaşdırılmış və ədalətli şəkildə həlli mexanizmini təmin edir. Mübahisələr yarandıqda, onların həlli üçün aydın bir proses var ki, bu da ölkələr və biznes arasında yaxşı münasibətlərin saxlanmasına kömək edir.

Məcburi qərarlar ticarətdə iştirak edən bütün tərəflərin hüquqlarını qoruyur. Onlar bizneslərə gömrük orqanları tərəfindən ədalətli davranılmasını və ölkələrin öz iqtisadi maraqlarını qoruya bilməsini təmin edirlər. Sabit gömrük qaydaları iqtisadi sabitliyə kömək edir. Məcburi qərarlar ticarət və iqtisadi artımı poza biləcək gömrük siyasətində qəfil dəyişikliklərin qarşısını alır. Məcburi qərarlar qaçaqmalçılıq və insan alveri kimi qeyri-qanuni fəaliyyətlərin qarşısını almağa kömək edən təhlükəsizlik tədbirlərinin ardıcıl şəkildə tətbiq edilməsini təmin edir. Gömrük qaydalarında məcburi olan bu kimi qərarlar beynəlxalq ticarətin düzgün işləməsi üçün vacibdir. Onlar proqnozlaşdırıla bilənliyi, vahidliyi, səmərəliliyi, uyğunluğu, mübahisələrin həllini, hüquqların müdafiəsini, iqtisadi sabitliyi və təhlükəsizliyi təmin edir. Bütün bu amillər biznes, gömrük orqanları və ölkələrin qlobal bazarda inkişaf etməsi üçün çox vacibdir. Məcburi qərarların qəbul edilməsinin əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz, çünki onlar beynəlxalq ticarətin effektiv və ədalətli fəaliyyət göstərdiyi təməldir.

Müxtəlif ölkələrin gömrük sistemləri beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsində, ticarət qaydalarına əməl olunmasının təmin edilməsində və gəlirlərin toplanmasında həlledici rol oynayır. Bununla belə, bu sistemlər daxilində məcburi qərarların qəbulu zamanı problemlər yaranır [10, p.266]. Qlobal ticarətin mürəkkəbliyi, fərqli milli maraqlar və müxtəlif hüquqi çərçivələr məcburi qərarların qəbul edilməsində çətinliklərə səbəb olur.

Əsas məsələlərdən biri gömrük qaydalarında beynəlxalq uyğunlaşmanın olmamasıdır. Hər bir ölkə özünəməxsus qaydalar, təsnifatlar və qiymətləndirmə metodları əsasında fəaliyyət göstərir ki, bu da onu universal şəkildə tətbiq oluna bilən vahid məcburi qərarlar qəbul etməyi çətinləşdirir. Standartlaşdırılmış prosedurların olmaması çox vaxt gömrük qaydalarının təfsirində və tətbiqində uyğunsuzluqlara səbəb olur, çaşqınlıq yaradır və malların sərhədlərdən rahat keçirilməsinə mane olur.

Digər mühüm problem qlobal miqyasda gömrük idarələri arasında fərqli texnoloji təkmillik səviyyələridir. Bəzi ölkələr gömrük prosesləri üçün qabaqcıl texnologiyaları mənimsəsələr də, digərləri geri qalır. Bu texnoloji uyğunsuzluq

qərarların qəbulu proseslərinin səmərəliliyinə təsir edir və məcburi qərarların həyata keçirilməsinə mane olur. İnformasiya sistemlərində qarşılıqlı fəaliyyətin və standartlaşdırmanın olmaması məlumatların problemsiz mübadiləsinə çətinləşdirir, qərarların qəbulunu gecikdirir və xəta riskini artırır.

Bundan əlavə, müxtəlif hüquqi sistemlər və beynəlxalq ticarət müqavilələrinin şərtləri məcburi qərarların qəbul edilməsində çətinliklərə səbəb olur. Ölkələrin ticarət qaydalarının təfsiri ilə bağlı müxtəlif baxışları ola bilər ki, bu da qərarların qəbulunda uyğunsuzluqlara səbəb olur. Ümumi hüquqi bazanın və ticarətlə bağlı məsələlərin ümumi anlayışının olmaması bütün dövlətlərin əməl edə biləcəyi universal məcburi qərarlar yaratmaq söylərini çətinləşdirir.

Ölkələr arasında qeyri-ardıcıl tətbiqetmə təcrübələri gömrük sistemində məcburi qərarların əldə edilməsinə daha bir maneə yaradır. Resurslar, təlimlər və qaydaların icrasına sadıqlıqdakı fərqlər müxtəlif uyğunluq səviyyələri ilə nəticələnir. Bəzi ölkələrdə məcburi qərarların effektiv şəkildə həyata keçirilməsi və icrası üçün potensial və ya siyasi iradə çatışmır və bu, global miqyasda belə qərarların effektivliyinə xələl gətirir.

Siyasi və iqtisadi maraqlar məsələsi gömrük sistemlərində məcburi qərarların yaradılmasını daha da çətinləşdirir. Ölkələr ticarət qaydaları, tarif dərəcələri və gömrük prosedurları ilə bağlı qərarlar qəbul edərkən çox vaxt öz milli maraqlarını üstün tuturlar. Bu, proteksionist tədbirlərə, ticarət mübahisələrinə və milli iqtisadi maraqlara zidd olaraq qəbul edilə bilən məcburi qərarların qəbul edilməsində istəksizliyə səbəb ola bilər.

Bundan əlavə, gömrük məsələlərinə nəzarət edən mərkəzləşdirilmiş global orqanın olmaması məcburi qərarların yaradılmasında çətinliklərə səbəb olur. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) kimi ticarəti idarə edən digər beynəlxalq qurumlardan fərqli olaraq, gömrük qərarlarında mərkəzləşdirilmiş idarəetmə strukturu yoxdur. Gömrük sahəsində hərtərəfli global tənzimləyici orqanın olmaması qəbul edilmiş və icrası mümkün olan məcburi qərarların işlənilib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini çətinləşdirir [5, p.240].

Bu problemləri həll etmək səyləri çoxşaxəli yanaşma tələb edir. Birincisi, gömrük qaydalarının uyğunlaşdırılması üçün beynəlxalq əməkdaşlığın və dialoqun artırılmasına ehtiyac var. Ölkələr ümumi standartları, təsnifatları və qiymətləndirmə üsullarını yaratmaq üçün birlikdə çalışmalıdır, daha ardıcıl global gömrük çərçivəsini inkişaf etdirməlidir. Bu, milli maraqları uyğunlaşdırmaq və təfsirdəki fərqləri azaltmaq üçün danışıqlar və razılaşmaları əhatə edə bilər.

İkincisi, texnoloji irəliləyişlər və standartlaşdırılmış informasiya sistemlərinin qəbulu gömrük proseslərinin səmərəliliyini artırmaq üçün vacibdir. Ölkələr məlumat mübadiləsinə asanlaşdırmaq üçün gömrük infrastrukturunun modernləşdirilməsinə, uyğunluğun və qarşılıqlı fəaliyyətin təmin edilməsinə sərmayə qoymalıdırlar. Buraya elektron gömrük platformalarının, avtomatlaşdırılmış rəsmiləşdirmə sistemlərinin və real vaxt rejimində məlumat mübadiləsi mexanizmlərinin inkişafı daxildir.

Üçüncüsü, gömrük işi üzrə ümumi qanunvericilik bazasının inkişafı həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq təşkilatlar və hüquq ekspertləri ticarət qaydaları üçün bir sıra standart təlimatlar və şərtlər yaratmaq üzərində işləyə bilərlər. Hüquqi prinsiplər haqqında ümumi anlayışın yaradılması qərarların qəbul edilməsində uyğunsuzluqların azaldılmasına töhfə verəcək və məcburi qərarların qəbul edilməsini sərhədlər arasında həyata keçirilməsini asanlaşdıracaq.

II FƏSİL. BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏ MƏCBURİ QƏRARLAR

2.1. Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsində beynəlxalq təcrübə

Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi müxtəlif ölkələr arasında dəyişir və onların tərəfdar olduqları beynəlxalq və regional çərçivələrdən asılıdır. Burada tez-tez istifadə olunan bir neçə mexanizm var və bunlar cədvəl 2.1-də verilmişdir.

Cədvəl 2.1

Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsində beynəlxalq təcrübə

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) Danışıqlar və Konsensus	ÜGT hökumətlərarası təşkilat kimi beynəlxalq standartlar və konvensiyalar üzrə konsensusa nail olmaq üçün üzv ölkələr arasında danışıqları asanlaşdırır. Bu proses vasitəsilə qəbul edilən qərarlar üzv ölkələr üçün məcburidir.
Uyğunlaşdırılmış Sistem (HS) Yeniləmələri	Üzv ölkələr beynəlxalq ticarət üçün malların ümumi təsnifatını təmin etməklə, Harmonikləşdirilmiş Sistem nomenklaturasını yeniləmək və dəyişdirmək üçün müzakirələrdə və danışıqlarda iştirak edirlər.
Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT)	Ticarətin Asanlaşdırılması Sazişi (TFA) - ÜTT-nin TFA gömrük prosedurları və ticarətin asanlaşdırılması ilə bağlı məcburi öhdəliklər götürmək üçün üzv ölkələr arasında danışıqları əhatə edir. Ölkələr sazişdə qeyd olunan konkret tədbirlərin həyata keçirilməsinə razıdırlar.
İkitərəfli və Regional Sazişlər Danışıqlar və Sazişlər	Ölkələr gömrüklə bağlı məsələləri həll etmək üçün ikitərəfli və ya regional danışıqlar aparır. Əldə edilən razılaşmalar gömrük prosedurları, tarif dərəcələri və ticarətlə bağlı digər məsələlərlə bağlı məcburi öhdəlikləri əks etdirir.
Gömrük İttifaqı - Ümumi Siyasətlər və Qaydalar	Avropa İttifaqı (Aİ) və ya Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (GCC) kimi gömrük ittifaqlarının üzvləri ümumi gömrük siyasəti və qaydaları qəbul etməyə razılaşırlar. Gömrük ittifaqı çərçivəsində kollektiv şəkildə qəbul edilən qərarlar bütün üzv ölkələr üçün məcburidir.
Elektron Gömrük Sistemləri	Avtomatlaşdırılmış Sistemlər və Məlumat Paylaşımı - Bir çox ölkələrdə gömrük prosedurlarının avtomatlaşdırılmasını asanlaşdıran elektron gömrük rəsmiləşdirilməsi sistemləri tətbiq edilmişdir. Bu sistemlər vasitəsilə qəbul edilən qərarlar ardıcılıq və səmərəliliyi təmin edərək əvvəlcədən müəyyən edilmiş qaydalara əsaslanır.

Mənbə: Kobetsky M, 2019, p.167, məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Braziliya xarici ticarət qaydalarını modernləşdirmək və sadələşdirmək üçün daha geniş islahatın bir hissəsi kimi bu yaxınlarda gömrük sistemində məcburi qərarlar qəbul etmiş ölkələrdən biridir. 2022-ci ilin dekabrında Braziliya hökuməti 1,152 sayılı Müvəqqəti Tədbiri (PM) nəşr etdi, bu, bir-birindən uzaq prinsipinə əsaslanan yeni transfer qiymətləri qaydalarını təqdim edir və həmçinin əlaqədar tərəflərdən idxal olunan malların gömrük qiymətləndirilməsi ilə bağlı məcburi qərarların tələb edilməsinin mümkünlüyünü müəyyən edir [23, p.136]. Burada Baş nazir İqtisadiyyat Nazirliyinə gömrüklə bağlı digər məsələlər üzrə məcburi qərarların verilməsi şərtlərini və prosedurlarını tənzimləmək səlahiyyəti verir (məsələn tarif təsnifatı və mənşə qaydaları kimi). Braziliyada gömrük sistemində məcburi qərarların qəbulu Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) tərəfindən tövsiyə edildiyi kimi, ölkənin beynəlxalq standartlara və qabaqcıl təcrübələrə uyğunlaşdırılması istiqamətində mühüm addımdır. Məcburi qərarlar gömrük qaydalarının tətbiqində aydınlıq, şəffaflıq, ardıcılıq və səmərəliliyi təmin etməklə həm gömrük orqanlarına, həm də ticarətçilərə fayda verə bilər. Məcburi qərarlar həmçinin mübahisələr və cəzalar riskini azalda, dövlət və özəl sektorlar arasında əməkdaşlığı və etimadı gücləndirə bilər. Bununla belə, Braziliyada gömrük sistemində məcburi qərarların icrası köhnə qaydalardan yeni qaydalara keçid dövründə bəzi çətinliklər və qeyri-müəyyənliklər yaradır. Məsələn, Baş Nazir məcburi qərarların hüquqi təsirlərini və etibarlılığını, eləcə də onların ləğvi, dəyişdirilməsi və ya dayandırılması üçün meyar və mexanizmləri müəyyən etmir. Baş nazir həmçinin məcburi qərarlar ilə gömrük orqanlarının mövcud məhkəmə təcrübəsi və ya inzibati presedentləri arasında mümkün ziddiyyətlər və ya uyğunsuzluqlara toxunmur. Üstəlik, Baş Nazir idxal və ixraca nəzarət edən kompüterləşdirilmiş informasiya sistemi olan Xarici Ticarət İnteqrasiya Sistemi (SISCOMEX) çərçivəsində Braziliya Federal Gəlir Xidməti (RFB) tərəfindən verilmiş məcburi qərarlar ilə əvvəlcədən qərarlar arasında əlaqə və koordinasiya aydınlıq gətirmir. Buna görə də, İqtisadiyyat Nazirliyinin Braziliyanın gömrük sistemində məcburi qərarların əhatə dairəsini, prosedurlarını və təsirlərini müəyyən etmək, habelə onları digər mövcud alətlər və mexanizmlərlə

uyğunlaşdırmaq üçün əlavə qaydalar və təlimatlar verəcəyi gözlənilir. Məcburi qərarların effektiv və səmərəli icrasını təmin etmək, prosesdə yarana biləcək hər hansı problem və ya çətinlikləri həll etmək üçün gömrük orqanları ilə ticarətçilərin konstruktiv dialoq və əməkdaşlıq etməsi də vacibdir. Bununla, Braziliya gömrük sistemini təkmilləşdirmək və xarici ticarətdə rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün məcburi qərarların potensialından istifadə edə bilər.

Braziliyanın gömrük sahəsində məcburi qərarlar qəbul etmək təcrübəsi onun daxili qanunvericilik bazasını beynəlxalq öhdəlikləri ilə uyğunlaşdırmaq söylərini əks etdirir. Braziliya Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) iştirakçısıdır və Braziliya ilə Avropa İttifaqı arasında Gömrük Əməkdaşlığı və Gömrük Məsələlərində Qarşılıqlı İnzibati Yardım haqqında Saziş, Əməkdaşlıq haqqında Saziş kimi gömrük əməkdaşlığına dair müxtəlif ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərdə iştirak etmişdir [25, s.141]. Bu sazişlər ticarəti asanlaşdırmaq, qaçaqmalçılıq və fırıldaqçılıqla mübarizə aparmaq, gömrük orqanları arasında məlumat mübadiləsini və qarşılıqlı yardımını gücləndirmək məqsədi daşıyır. Braziliya həmçinin gömrük təcrübələrində tarif dərəcəsi kvotaları, antidempinq tədbirləri və əqli mülkiyyət hüquqlarının tətbiqi ilə bağlı mübahisələr kimi bəzi çətinliklər və mübahisələrlə üzləşmişdir. Braziliya bu mübahisələri məsləhətləşmələr, danışıqlar və məhkəmə çəkişmələri, habelə gömrük siyasəti və qaydalarında islahatlar aparmaq və təkmilləşdirmək yolu ilə həll etməyə çalışıb. Həmçinin gömrük imkanlarını və səmərəliliyini artırmaq, gömrük məsələlərində qarşılıqlı etimad və anlaşmanı təşviq etmək üçün digər ölkələr və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmişdir. Braziliyanın gömrük sahəsində presedentlər sistemi hələ də inkişaf edir və qlobal ticarət mühitinin dəyişən reallıqlarına və tələblərinə uyğunlaşır. Braziliya qlobal ticarət sisteminə inteqrasiya etmək, beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmək və milli maraqlarını qorumaq, eyni zamanda hüquqi müəyyənlik, şəffaflıq və qanuni proses prinsiplərinə riayət etmək istəyi və qabiliyyətini nümayiş etdirib.

Sinqapur iqtisadi böyüməsi və inkişafı üçün beynəlxalq ticarətə əsaslanan kiçik bir ada ölkəsidir. Belə ki, o, gömrük inzibatçılığının səmərəli, şəffaf və beynəlxalq standartlara və öhdəliklərə uyğun olmasını təmin etməkdə maraqlıdır.

Sinqapurun buna nail olmasının yollarından biri treyderlərə gömrük məqsədləri üçün mallarının təsnifatı və qiymətləndirilməsi ilə bağlı məcburi qərarlar almaq mexanizmini təmin etməkdir. Sinqapur 1999-cu ildən bəri Malların Təsnifatı üzrə Harmonik Sistem (HS) Qanununa əsasən malların təsnifatı üzrə məcburi qərarlar təklif edir [27, s.100]. HS ticarət edilən məhsulların müəyyən edilməsi və təsnifləşdirilməsi üçün beynəlxalq standartlaşdırılmış adlar və kodlar sistemidir. Sinqapur Harmonikləşdirilmiş Ömtələrin Təsviri və Kodlaşdırılması Sistemi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın Razılığa gələn tərəfidir və HS-ni gömrük tariflərində və ticarət statistikasında tətbiq etməyə borcludur. Mallarının HS təsnifatı ilə bağlı məsləhət almaq istəyən treyderlər ərizə forması və məhsul kataloqları, spesifikasiyalar, inqrediyentlər və istehsal prosesləri kimi müvafiq təsdiqedic sənədləri təqdim etməklə, Sinqapur Gömrük İdarəsinə məcburi qərar üçün müraciət edə bilirlər. Hər bir müraciət üçün \$75 rüsum tutulur və məhsulun mürəkkəbliyindən və təqdim olunan məlumatın tamlığından asılı olaraq proses 30 günə qədər çəkə bilər. Verilmiş məcburi qüvvəyə malik qərar üç il müddətində, yaxud HS və ya gömrük qanunvericiliyi dəyişdirilənə və ya ləğv edilənə qədər qüvvədədir (hansı daha tezdir).

Sinqapur da Gömrük Aktı çərçivəsində 2018-ci ildən malların qiymətləndirilməsi ilə bağlı məcburi qərarlar təklif edir. Malların qiymətləndirilməsi gömrük rüsumlarının və vergilərinin qiymətləndirilməsi üçün əsas olan idxal mallarının gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi prosesidir. Sinqapur 1994-cü il tarixli Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (ÜTT Qiymətləndirmə Sazişi) VII Maddəsinin Tətbiqi haqqında Sazişə uyğun olaraq, Sinqapurun imzaladığı gömrük dəyəri metodunu qiymətləndirmə üçün əsas kimi qəbul edir. Gömrük dəyəri Sinqapura ixrac üçün satıldıqda, müəyyən düzəlişlərə məruz qaldıqda, mallar üçün faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətdir. Mallarının qiymətləndirilməsi ilə bağlı məsləhət almaq istəyən treyderlər ərizə forması və fakturalar, müqavilələr, nəqliyyat xərcləri və əlaqəli tərəflərlə aparılan əməliyyatlar kimi müvafiq təsdiqedic sənədləri təqdim edərək, Sinqapur Gömrük İdarəsinə məcburi qərar üçün müraciət edə bilirlər. Hər bir müraciət üçün \$75 məbləğində rüsum da alınır və əməliyyatın

mürəkkəbliyindən və təqdim olunan məlumatın tamlığından asılı olaraq proses 30 günə qədər davam edə bilər [29, s.125]. Verilmiş icrası məcburi olan qərar beş il müddətində, yaxud gömrük qanunvericiliyinə dəyişiklik edilənə və ya ləğv edilənədək qüvvədədir. Malların təsnifatı və qiymətləndirilməsi ilə bağlı məcburi qərarlar verməklə, Sinqapur gömrük idarəçiliyini artırmaq və ticarəti asanlaşdırmaq öhdəliyini nümayiş etdirdi. Belə bir mexanizm gömrük qayda və prosedurlarının tətbiqində şəffaflığı, ardıcılığı və müəyyənliyi təşviq etdiyi üçün həm gömrük orqanına, həm də ticarətçilərə fayda verir. O, həmçinin potensial mübahisələrin və məhkəmə çəkişmələrinin qarşısını almağa və ya həll etməyə, gömrük sahəsində beynəlxalq öhdəliklərə və standartlara uyğunluğu təmin etməyə kömək edir.

Türkiyə beynəlxalq ticarət üçün strateji mövqeyə malik olan, Avropa, Asiya və Yaxın Şərqi birləşdirən bir ölkədir. Türkiyə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) və Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) üzvü kimi gömrük inzibatçılığı, prosedurlarının müasirləşdirilməsi, beynəlxalq standartlara və öhdəliklərə uyğunlaşdırılması üçün müxtəlif islahatlar və tədbirlər həyata keçirir. Türkiyənin qəbul etdiyi tədbirlərdən biri gömrük məqsədləri üçün malların təsnifatı ilə bağlı məsləhət istəyən treyderlərə məcburi tarif məlumatlarının (MTM) təqdim edilməsidir. MTM, ÜGT-nin Uyğunlaşdırılmış Sistemində (HS) Türkiyə Gömrük Tarif Nomenklaturasına əsaslanaraq, konkret məhsulun və ya əməliyyatın tətbiq olunan tarif təsnifatını müəyyən edən gömrük orqanı tərəfindən verilən yazılı qərardır. Belə bir qərarla həm gömrük orqanı, həm də ərizəçi üçün hüquqi qüvvəyə malikdir, ticarətçilər üçün əminlik yaradır və proqnozlaşdırıla bilər. MTM həmçinin sərhəddə malların rəsmiləşdirilməsini asanlaşdırır, mübahisələr və cəzalar riskini azaldır və gömrük qanun və qaydalarına riayət olunmasını gücləndirir. Türkiyə Gömrük Qanunu və onun icra qaydalarına uyğun olaraq 1999-cu ildən MTM təklif edir. MTM sistemi ərizə prosedurunun, tələb olunan sənədləri və məlumatları, ödənişləri, etibarlılıq müddətini və MTM-nin ləğvi şərtlərini müəyyən edən Gömrük Kommunikəsi (Tarif- MTM) No:14 ilə tənzimlənir. MTM əldə etmək istəyən treyderlər ərizə formasını və məhsul kataloqu, spesifikasiyalar, inqrediyentlər və istehsal prosesləri kimi müvafiq təsdiqedic sənədləri təqdim etməklə, MTM vermək

səlahiyyətinə malik olan altı Regional Gömrük və Ticarət Müdirliyindən birinə müraciət edə bilərlər. Hər müraciət üçün 75 türk lirəsi rüsum alınır və məhsulun mürəkkəbliyindən və təqdim edilən məlumatların tamlığından asılı olaraq proses 30 günə qədər davam edə bilər [33, s.137]. Verilmiş MTM altı il müddətində və ya HS və ya gömrük qanunvericiliyi dəyişdirilənə və ya ləğv edilənə qədər etibarlıdır. MTM-ni təqdim etməklə Türkiyə gömrük idarəçiliyini gücləndirmək və ticarəti asanlaşdırmaq öhdəliyini nümayiş etdirdi. Belə bir mexanizm gömrük qayda və prosedurlarının tətbiqində şəffaflığı, ardıcılığı və müəyyənliyi təşviq etdiyi üçün həm gömrük orqanına, həm də ticarətçilərə fayda verir. O, həmçinin potensial mübahisələrin və məhkəmə çekişmələrinin qarşısını almağa və ya həll etməyə, gömrük sahəsində beynəlxalq öhdəliklərə və standartlara uyğunluğu təmin etməyə kömək edir.

Rusiya geniş əraziyə və çoxşaxəli iqtisadiyyata malik olan və bir çox tərəfdaşları ilə beynəlxalq ticarətlə məşğul olan ölkədir. Rusiya Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) və Avrasiya İqtisadi İttifaqının (EAEU) üzvü kimi gömrük inzibatçılığı və prosedurlarının təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara və öhdəliklərə uyğunlaşdırılması üçün müxtəlif islahatlar və tədbirlər həyata keçirir. Rusiya 2004-cü ildən Gömrük Tənzimlənməsi haqqında Federal Qanuna və onun icra qaydalarına əsasən MTM təklif edir. MTM sistemi Avrasiya İqtisadi Komissiyasının Kollegiyasının 16 iyun 2012-ci il tarixli, 54 nömrəli Qərarı ilə tənzimlənir və bu Qərdə ərizənin verilməsi qaydası, tələb olunan sənədlər və məlumatlar, rüsumlar, qüvvədə olma müddəti və müqavilənin ləğvi şərtləri müəyyən edilir [36, s.150]. MTM əldə etmək istəyən treyderlər ərizə formasını və məhsul kataloqu, spesifikasiyalar, inqrediyentlər və istehsal prosesləri kimi müvafiq təsdiqedic sənədləri təqdim etməklə MTM-ni vermək səlahiyyətinə malik olan regional gömrük idarələrindən birinə müraciət edə bilərlər. Hər bir müraciət üçün 3000 Rusiya rublu məbləğində rüsum alınır və məhsulun mürəkkəbliyindən və təqdim olunan məlumatın tamlığından asılı olaraq proses 30 günə qədər davam edə bilər. Verilmiş MTM üç il müddətində və ya HS və ya gömrük qanunvericiliyi dəyişdirilənə və ya ləğv edilənə qədər etibarlıdır. Belə bir mexanizm gömrük qayda

və prosedurlarının tətbiqində şəffaflığı, ardıcılığı və müəyyənliyi təşviq etdiyi üçün həm gömrük orqanına, həm də ticarətçilərə fayda verir. O, həmçinin potensial mübahisələrin və məhkəmə çekişmələrinin qarşısını almağa və ya həll etməyə, gömrük sahəsində beynəlxalq öhdəliklərə və standartlara uyğunluğu təmin etməyə kömək edir.

Hindistan mürəkkəb və dinamik gömrük sisteminə malik dünyanın ən böyük ticarət dövlətlərindən biridir. Hindistanda gömrük idarəsi ticarətin asanlaşdırılmasına, uyğunluğun təmin edilməsinə, gəlirlərin toplanmasına və ölkənin milli təhlükəsizliyinin və maraqlarının qorunmasına cavabdehdir. Gömrüklə bağlı məsələlərdə qabaqcadan qərarların verilməsi ilə bağlı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müddəalar Gömrük Qanununun 1962-ci il tarixli V-B fəslində öz əksini tapmışdır. Bu fəsil 2018-ci il Maliyyə Qanunu ilə əsaslı şəkildə dəyişdirilmiş və strukturda, tərkibdə, yurisdiksiyada, prosedurda əhəmiyyətli dəyişikliklər etmişdir [23, s.146]. Əsas dəyişikliklərdən bəziləri aşağıdakılardır:

- Gömrük, mərkəzi aksiz və xidmət vergisi məsələlərinə dair qabaqcadan qərarlar qəbul edən Avans Qərarlar Orqanını (AAR) əvəz edərək, Avans Qərarları üzrə Gömrük İdarəsi (CAAR) yaradılmışdır. CAAR Dolayı Vergilər və Gömrük üzrə Mərkəzi Şura (CBIC) tərəfindən təyin olunan Baş Komissar və ya Gömrük Müvəkkili rütbəli iki zabitdən ibarətdir.

- Əvvəlcədən qərar üçün müraciət etmək üçün uyğunluq meyarları etibarlı İdxalçı-İxracatçı Koduna malik hər hansı şəxsi, 2017-ci il Mal və Xidmətlər Vergisi Aktı ilə qeydiyyatdan keçmiş hər hansı ixracatçı və ya idxalçı və ya CBIC tərəfindən məlumatlandırılmış hər hansı şəxsi əhatə edəcək şəkildə genişləndirildi.

- İlk qərarın tələb oluna biləcəyi məsələlərin əhatə dairəsi malların təsnifatı, bildirişlərin tətbiqi, malların mənşəyinin müəyyən edilməsi, malların qiymətləndirilməsi, rüsumun ödənilməsi öhdəliyi, rüsumun ödənilməsindən azadolma ilə bağlı məsələləri əhatə etməklə genişləndirildi.

- İlk qərarın elan edilməsi üçün müddət ərizənin daxil olduğu gündən altı aydan üç aya endirildi.

- Qanunvericilikdə və ya faktlarda dəyişiklik olmadıqda, əvvəlcədən qərar ərizəçi, gömrük orqanları və gəlir vergisi orqanları üçün məcburi olmuşdur.

- İlk qərardan şikayət yalnız ərizəçiyə və ya Baş Müvəkkilə və ya Gömrük Müvəkkilinə əvvəlcədən qərarın göndərildiyi tarixdən etibarən 30 gün ərzində Apellyasiya Məhkəməsinə (AAAR) təqdim edilmişdir.

Hindistanda düzəliş edilmiş qabaqcadan idarəetmə sisteminin ticarət və sənayenin üzləşdiyi gömrüklə bağlı məsələlərin həlli üçün daha sürətli, daha sadə və daha əlçatan mexanizm təmin edəcəyi gözlənilir. CAAR və AAAR 2021-ci ilin yanvar ayından fəaliyyətə başlayıb və müxtəlif gömrük məsələlərinə dair bir neçə qabaqcadan qərarlar qəbul edib. Hindistanda qabaqcıl idarəetmə sistemi inkişaf edir və maraqlı tərəflərin dəyişən ehtiyaclarına və gözləntilərinə uyğunlaşır və ölkədə biznesin asanlaşdırılmasına və ticarətin asanlaşdırılmasının təşviqinə töhfə verəcəyi gözlənilir.

Çin geniş və müxtəlif ticarət şəbəkəsi ilə dünyanın ən böyük və ən nüfuzlu ticarət dövlətlərindən biridir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) və müxtəlif regional ticarət sazişlərinin üzvü kimi Çin ticarət və gömrüklə bağlı beynəlxalq qaydalara və standartlara əməl etməyə borcludur. Bununla belə, Çinin gömrük sahəsində öz daxili bazarını qorumaq, sənaye siyasətini təşviq etmək, ərazi suverenliyini təsdiqləmək və siyasi sabitliyini qorumaq kimi məcburi qərarların qəbulunda da öz maraqları və üstünlükləri var. Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsinin əsas aspektlərindən biri gömrük orqanı tərəfindən əməliyyatdan əvvəl ticarətçilərə (tələb əsasında) verilən yazılı qərarlar olan gömrük avans qərarlarından istifadə edilməsidir. (malların tarif təsnifatı və mənşə qaydaları). Gömrük üzrə məcburi qərarlar həm gömrük orqanı, həm də treyderlər üçün faydalıdır, çünki onlar transsərhəd ticarət əməliyyatlarının proqnozlaşdırıla bilənliyini və şəffaflığını artırır, mübahisələri və gecikmələri azaldır və ticarətə uyğunluğu asanlaşdırır. Çin 2018-ci ildə Baş Gömrük Administrasiyasının (GAC) 236 sayılı Sərəncamı və 1 fevral 2018-ci il tarixindən qüvvəyə minən 14 sayılı Bülleten vasitəsilə gömrükdə məcburi qərar sistemini təqdim etdi [17, s.80]. Bu qaydalara əsasən, treyderlər idxal və ya ixrac olunan malların mənşəyi,

qiymətləndirilməsi və təsnifatı, habelə GAC tərəfindən müəyyən edilmiş digər məsələlərlə bağlı əvvəlcədən qərar qəbul etmək üçün müraciət edə bilərlər. İlkin qərarlar, GAC tərəfindən ləğv edilmədikdə və ya dəyişdirilmədikdə, gömrük orqanı və ərizəçi üçün üç il müddətində qanuni qüvvəyə malikdir.

Burada gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsinin digər əsas aspekti antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri kimi ticarət vasitələrinin həyata keçirilməsidir. Bunlar, bir ölkəyə yerli istehsalçılarına zərər vuran və ya vurmaq təhlükəsi yaradan idxala rüsumlar və ya məhdudiyyətlər tətbiq etməyə imkan verən hüquqi sənədlərdir. Çin xüsusilə ABŞ və Avropa Birliyi ilə ticarət mübahisələri kontekstində ticarət vasitələrinin həm tez-tez istifadəçisi, həm də tez-tez hədəfi olmuşdur. Çinin ticarət vasitələri ilə bağlı qərarları Xarici Ticarət Qanunu, Antidempinq Qaydaları, Kompensasiya Qaydaları və Qorunma Qaydaları, habelə araşdırma aparan Ticarət Nazirliyi (MOFCOM) tərəfindən müəyyən edilmiş xüsusi qaydalar və prosedurlarla tənzimlənir. [6, p.102]. Çinin ticarət vasitələri ilə bağlı qərarları həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə məhkəmə yoxlamasına və mübahisələrin həllinə məruz qalır ki, bu da onların qanuniliyini və ədalətliliyini təmin edir. Gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul edilməsinin üçüncü aspekti fiziki və hüquqi şəxslərin yaradıcılığını və yeniliklərini qoruyan qanuni hüquqlar olan əqli mülkiyyət hüquqlarının (ƏMH) həyata keçirilməsidir. ƏMH global bazarda innovasiya, kreativlik və rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün vacibdir. Çin iqtisadi və sosial inkişaf məqsədlərinin bir hissəsi kimi, xüsusən də son illərdə ƏMH-nin qorunmasını və tətbiqini yaxşılaşdırmaq üçün əhəmiyyətli səylər göstərmişdir. Çinin Əqli Mülkiyyətlə bağlı qərarları Patent Qanunu, Əmtəə Nişanı Qanunu, Müəllif Hüququ Qanunu və Haqsız Rəqabətlə Mübarizə Qanununun müddəalarına, habelə Milli Əqli Mülkiyyət Administrasiyası (NIPA) tərəfindən verilən qaydalar və təlimatlara əsaslanır. Çində ƏMH məsələləri üzrə inzibati orqan. Çində, həmçinin Əqli Mülkiyyət Məhkəmələri və Əqli Mülkiyyət Məhkəmələri ilə bağlı Əqli Mülkiyyətlə bağlı mübahisələrlə bağlı mülki, inzibati və cinayət işlərinə baxan Əqli Mülkiyyət Məhkəmələrindən ibarət İPR işləri üzrə ixtisaslaşmış məhkəmə sistemi mövcuddur. Çin gömrük sahəsində məcburi qərarların qəbul

edilməsində zəngin və mürəkkəb təcrübəyə malikdir ki, bu da onun ticarət siyasətinin məqsəd və çağırışlarını, habelə beynəlxalq ticarət rejimi çərçivəsində öhdəliklərini əks etdirir. Çinin gömrük qərarlarına idxal olunan malların təbiəti və mənbəyi, daxili bazar şəraiti, beynəlxalq ticarət qaydaları və standartları, milli maraq və ictimai rifah kimi müxtəlif amillər təsir edir. Çinin gömrük qərarları həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə məhkəmə nəzarəti və mübahisələrin həllinə məruz qalır ki, bu da onların qanuniliyini və ədalətliliyini təmin edir.

2.2. Müxtəlif ölkələr üzrə məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi, onların gömrük qanunvericiliyinin tətbiqində hüquqi müəyyənliyi, şəffaflığı və mövcud problemlər

Gömrük sistemində məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi ölkədən və qərarın növündən asılı olaraq dəyişir. Məsələn, Avropa İttifaqında təsərrüfat subyektlərinə gömrük qərarları və ya icazələrini elektron şəkildə tətbiq etmək və idarə etmək imkanı verən Gömrük Qərarları Sistemi (CDS) mövcuddur. CDS məcburi tarif məlumatları, məcburi mənşə məlumatı, gömrük anbarı, daxildə emal və s. kimi 22 növ qərarları əhatə edir. CDS həm milli, həm də Aİ-nin ümumi komponentləri olan İT arxitekturasına əsaslanır və o, gömrük qərarları prosesi axınının uyğunlaşdırılmasını və səmərəliliyini artırmaq məqsədi daşıyır.

Digər ölkələrdə gömrük sistemində məcburi qərarlar qəbul etmək üçün müxtəlif sistemlər və ya prosedurlar ola bilər. Məsələn, Birləşmiş Ştatlar malların idxalı ilə bağlı müvafiq təsnifat, qiymətləndirmə, mənşə, markalanma və ya digər məsələlər üzrə təlimat verən məcburi qərarlar sisteminə malikdir. Məcburi qərarlar ABŞ Gömrük və Sərhəd Mühafizəsinin (CBP) Milli Əmtə Mütəxəssisi Bölməsi tərəfindən verilir və onlar CBP və idxalçı üçün qanuni olaraq məcburidir. ABŞ Gömrük və Sərhəd Mühafizəsi (CBP) həm administrasiyaya, həm də ticarət operatorlarına fayda verən bu güclü ticarətin asanlaşdırılması vasitəsi ilə bağlı prosesləri və prosedurları izah edir. Birləşmiş Ştatlarda məcburi qərarlar idxalçıların biznes planlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Məsələn, təsnifat və ya qiymətləndirmə ilə bağlı məcburi qərar idxalçının xarici təchizatçıya ödəməyə hazır

olduğu qiymətə və ya idxalçının malı yenidən satdığı qiymətə təsir edə bilər. Burada məcburi qərarlar müəssisələrə gələcəyi effektiv şəkildə planlaşdırmağa və əminliklə davam etməyə imkan verir.

Cədvəl 2.2

Avropa Komissiyasına görə, CDS tərəfindən idarə olunan 22 qərar növü

CVA	Gömrük Dəyəri (həmişə bütün MS-lərdə etibarlıdır)
CGU	Hərtərəfli Zəmanət
DPO	Təxirə salınmış ödəniş
RSS	Daimi Göndərmə Xidmətləri
TST	Müvəqqəti Saxlama
SDE	Sadələşdirilmiş Bəyannamə
CCL	Mərkəzləşdirilmiş rəsmiləşdirmə
EIR	Məlumatların bəyannaməçinin qeydlərinə daxil edilməsi
SAS	Özünü Qiymətləndirmə
IPO	Daxildə emal
OPO	Xarici emal
EUS	Son istifadə
TEA	Müvəqqəti qəbul
CW1, CW2, CWP	Gömrük Anbarı
ACT	Səlahiyyətli Yükgöndərən TIR
ACR	Səlahiyyətli Yükgöndərən Tranzit (həmişə tək MS qərarı, lakin bütün Aİ-də qanuni olaraq məcburi)
ACE	Səlahiyyətli Yükgöndərən Tranzit (həmişə tək MS qərarı, lakin bütün Aİ-də qanuni olaraq məcburi)
ACP	Səlahiyyətli Emitent
SSE	Xüsusi möhürlər
TRD	Transit Reduced Dataset (bütün MS-lərdə həmişə etibarlıdır)
ETD	Elektron Nəqliyyat Sənədi

Mənbə: https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/onlineservices-and-databases-customs/cds-customs-decisions-system_en.

Burada məcburi qərarlar eRulings portalı vasitəsilə, poçt və ya kuryer vasitəsilə onlayn tələb oluna bilər. Ona görə də gömrük sistemində məcburi qərarların qəbulu mexanizmi hər bir ölkənin hüquqi bazasından, inzibati strukturundan, texnoloji infrastrukturundan asılıdır. İdxalçı və ixracatçıların ticarət etdikləri ölkələrdə məcburi qərarların alınması üçün müxtəlif mexanizmlər və tələblərdən xəbərdar olmaları vacibdir, çünki bu qərarlar onların gömrük öhdəliklərinə riayət etmələrinə və rüsum öhdəliklərinə təsir göstərə bilər.

Birləşmiş Ştatlarda gömrük sistemində məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi ABŞ Gömrük və Sərhəd Mühafizəsi (CBP) tərəfindən ölkəyə mal idxalı ilə bağlı verilən qərarlar və hüquqi qərarlara əsaslanır. CBP beynəlxalq ticarət ictimaiyyətinə məcburi hökmranlıq proqramı vasitəsilə perspektiv idxal və ya daşıyıcı əməliyyatına necə yanaşacağını anlamaq üçün şəffaf və səmərəli vasitələr təqdim edir. Bu proqram idxalçılara və digər maraqlı tərəflərə ABŞ-a daxil olmamışdan əvvəl onların malları ilə bağlı tariflərin təsnifatı, qiymətləndirilməsi, mənşəyi, markalanması və digər məsələlərlə bağlı yazılı qərarlar tələb etmək və qəbul etmək imkanı verir [11, p.60].

ABŞ-da ilkin qərarlar üçün ən çox yayılmış məsələlər təsnifat və mənşədir. Bununla belə, CBP digər mövzular arasında mütəmadi olaraq qiymətləndirmə, rüsumun ödənilməsi, məhdudlaşdırılmış mallar, əqli mülkiyyət, gəmilər və daşıyıcılar, eləcə də giriş prosedurları ilə bağlı məcburi qərarlar verir. CBP-nin bütün qərarları kimi, məcburi qərarların da etibarlılıq müddəti yoxdur və onlar pulsuz verilir. CBP həmçinin cari və ya tamamlanmış əməliyyatları əhatə edən, məhkəmə nəzarəti və mübahisələrin həllinə tabe olan daxili məsləhət qərarları, başa çatdırılmış əməliyyatlar üzrə şikayətlərə dair etiraz qərarları və məhkəmə qərarları kimi digər məcburi qərarlar da verir. 1989-cu ildən və 19 Avqust 2020-ci il tarixinə CBP-nin Gömrük Qərarları Onlayn Axtarış Sistemində ("CROSS") 206.000-dən çox əvvəlcədən qərar, daxili məsləhət qərarı və etiraz qərarı dərc edilmişdir [75].

Malların tarif təsnifatının və mənşəyinin müəyyən edilməsi ilə bağlı məcburi qərarlar artıq bir neçə ölkədə müəyyən edilib, lakin gömrük dəyərləndirilməsi sahəsində belə bir sistemi tətbiq edənlər azdır. Bu cür qərarlar konkret yükün faktiki gömrük dəyərini müəyyən etmir və ya təsdiq etmir, lakin gömrük dəyərinin müəyyən elementlərinə tətbiq edilməli olan rejimi göstərir. Əksər treyderlər təsnifatla bağlı ilkin qərarlarla tanış olsalar da, dəyərləndirmə ilə bağlı olanlar daha az başa düşülür. Həm gömrük orqanı, həm də idxalçılar üçün problemlərdən biri odur ki, eyni malların dəyəri müqavilə şərtlərinə, valyuta dəyişmələrinə, daşınma və ya sığorta xərclərinə və tələb olunan əlavə və ya çıxmaların məbləğinə əsasən hər

idxal üçün dəyişə bilər. Nəticədə, bir göndəriş üçün gömrük dəyərini hesablayan məcburi qərar məhdud faydalıdır.

Bu səbəblərə görə, CBP-nin dəyərləndirmə ilə bağlı məcburi qərarları gömrük dəyərinin necə müəyyən ediləcəyi və ABŞ qiymətləndirmə qanununun necə şərh ediləcəyi ilə bağlı xüsusi suallara cavab verir. Məsələn, CBP-nin qiymətləndirmə üzrə avans qərarları adətən ixrac üçün satışın baş verib-verməməsi, əlaqəli tərəfin qiymətinin məqbul əməliyyat dəyəri olub-olmaması və royalty, lisenziya haqları kimi xüsusi ödənişlərin faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymətə əlavə edilib-edilməməsi kimi məsələləri əhatə edir. Məsələn, CBP gömrük dəyərinin müəyyən bir əməliyyat üçün düzgün qiymətləndirmə metodu olduğunu göstərən qərar çıxarsa, idxalçı gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üçün əməliyyat dəyəri metodunu tətbiq etməlidir. Bununla belə, idxalçı son nəticədə düzgün əməliyyat dəyərini CBP-yə bildirmək üçün məsuliyyət daşıyır. Burada dəyərləndirməyə dair məcburi qərar yalnız eyni mal və oxşar faktlarla bağlı əməliyyatlara tətbiq ediləcək [75].

Cənubi Koreyanın gömrük sistemində məcburi qərarların qəbulu mexanizmi var ki, bu da Aİ-nin CDS-ə bənzəyir. Mövcud olan qərar aidiyyəti şəxsin müraciəti və ya gömrük orqanlarının təşəbbüsü ilə gömrük sisteminin müxtəlif aspektləri üçün verilə bilər. (məsələn, təsnifat, mənşə, dəyər, rejim, prosedur, borc, zəmanət, güzəşt, ödəmə, icazə, təsdiq, dayandırma, ləğvetmə, cərimə və ya sanksiya). Məcburi qərar aidiyyəti şəxsə elektron və ya yazılı formada bildirilir və o, gömrük orqanları və aidiyyəti şəxs üçün məcburidir. Məcburi qərardan bildiriş verildiyi gündən 30 gün müddətində qərarı qəbul etmiş gömrük orqanına vəsatət verməklə və ya səlahiyyətli inzibati məhkəməyə iddia qaldırmaqla şikayət və ya etiraz edilə bilər. Məcburi qərarın aidiyyəti şəxs üçün əsas üstünlüyü, həmin qərara uyğun olaraq, idxal və ya ixrac zamanı həmin qərarın əhatə etdiyi mallara gömrük orqanları tərəfindən baxılacağına hüquqi əminlikdir.

Türkiyə Gömrük Qanununa görə, məcburi qərar gömrük orqanları və aidiyyəti şəxs üçün məcburi olan və mallara tətbiq edilən gömrük rejimi və ya proseduru ilə bağlı tərəflərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edən qərardır. Məcburi qərar

aidiyyəti olan şəxsin müraciəti və ya gömrük orqanlarının təşəbbüsü ilə verilə bilər. Türkiyədə gömrük sistemində məcburi qərarların qəbulu mexanizmi aşağıdakı kimi bir neçə addımdan ibarətdir və cədvəl 2.3-də verilmişdir.

Cədvəl 2.3

Türkiyədə gömrük sistemində məcburi qərarların qəbulu mexanizmi

Maraqlı şəxs məcburi qərarın qəbul edilməsi üçün tələb olunan məlumat və sənədlərlə birlikdə səlahiyyətli gömrük orqanına elektron və ya yazılı formada ərizə təqdim edir. Ərizə, gömrük qanunvericiliyində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, mallar sərbəst dövriyyəyə buraxılmazdan əvvəl və ya gömrük borcu yaranana qədər verilməlidir.
Gömrük orqanı ərizəyə baxır və aidiyyəti şəxs tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların, sənədlərin düzgünlüyünü və tamlığını yoxlayır. Gömrük orqanı zəruri hallarda əlavə məlumat və ya sənədlər tələb edə, yaxud yoxlama apara bilər.
Gömrük orqanı ərizənin daxil olduğu tarixdən və ya əlavə məlumat və sənədlərin daxil olduğu tarixdən 30 gün müddətində məcburi qərar qəbul edir. Məcburi qərar müvafiq şəxsə elektron və ya yazılı şəkildə bildirilir.
Maraqlı şəxs məcburi qərardan bildiriş aldığı gündən 30 gün müddətində qərarı vermiş gömrük orqanına vəsatət verməklə şikayət verə bilər. Gömrük orqanı vəsatətə baxır və ərizənin alındığı tarixdən 30 gün müddətində qərarı təsdiq edir, dəyişdirir və ya ləğv edir. Müraciət üzrə qərar aidiyyəti şəxsə elektron və ya yazılı şəkildə bildirilir.
Maraqlı şəxs bildiriş verildiyi gündən 30 gün müddətində səlahiyyətli inzibati məhkəməyə iddia qaldıraraq vəsatət üzrə qərardan etiraz edə bilər. Məhkəmə nəzərdə tutulmuş müddətdə işə baxır və hökm çıxarır. Məhkəmənin qərarı, qanuni müddət ərzində yuxarı instansiya məhkəməsinə şikayət edilmədiyi halda, tərəflər üçün qəti və məcburidir.

Mənbə: Şeker A, 2020, s.159, məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Türkiyədə gömrük sistemində məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi ticarətçilər və gömrük orqanları üçün hüquqi müəyyənlik və proqnozlaşdırıla

bilənliyi təmin etmək, habelə gömrük qaydalarının vahid tətbiqi və şərhini təmin etmək məqsədi daşıyır. Bununla belə, mexanizm bəzi çətinliklər və məhdudiyyətlərlə də üzləşir, məsələn:

- Gömrük qanunvericiliyinin və prosedurlarının mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi, düzgün başa düşmək və tətbiq etmək üçün xüsusi bilik və təcrübə tələb oluna bilər.
- Uyğun olmayan və ya ziddiyyətli qərarlar, müxtəlif gömrük orqanları və regionlar arasında uyğunlaşdırma və koordinasiyanın olmaması.
- Gömrük sisteminin səmərəliliyinə təsir göstərə biləcək müraciət, ekspertiza və şikayət proseslərində baş verən gecikmələr və xərclər.
- Aİ və digər ölkələrlə siyasi və iqtisadi əlaqələr, beynəlxalq ticarət sazişləri və mübahisələr, gömrük sisteminin daimi uyğunlaşdırılmasını və tənzimlənməsini tələb edə bilən texnoloji inkişaf və yeniliklər kimi xarici amillərin təsiri [33, s.200].

Məcburi qərarların qəbulunda şəffaflıq müxtəlif ölkələrin gömrük sistemlərində ədalətliliyi, hesabatlılığı və proqnozlaşdırıla bilənliyi təşviq edən effektiv idarəetmənin təməli daşıdır. Şəffaflığa ehtiyac beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliyindən irəli gəlir, burada biznes və fiziki şəxslər qaydalar və prosedurlar şəbəkəsində naviqasiya etməlidirlər. Bu yazıda biz müxtəlif ölkələrin gömrük sistemlərində məcburi qərarların qəbulu mexanizmlərində şəffaflığa necə üstünlük verdiyini araşdıracağıq. Gömrükdə qərarların qəbul edilməsində şəffaflıq aydın və əlçatan qanun və qaydalardan başlayır. Bir çox ölkələr məcburi qərarların qəbulu üçün prosedurları və meyarları əks etdirən hərtərəfli gömrük məəcəllələri və qaydaları dərc edirlər. Maraqlı tərəfləri asanlıqla əldə edilə bilən məlumatlarla təmin etməklə, ölkələr gömrük tələblərinin başa düşülməsini gücləndirir, uyğunluğu təşviq edir və mübahisələrin yaranma ehtimalını azaldır.

Şəffaflığı təşviq etmək üçün ümumi təcrübələrdən biri məcburi qərarların tələb edilməsi və alınması üçün rəsmi prosedurların yaradılmasıdır. Ölkələr tez-tez idxalçıların tarif təsnifatları, qiymətləndirmə üsulları və mənşə qaydaları kimi məsələlərə aydınlıq gətirə biləcəyi xüsusi prosesləri ifadə edirlər. Müraciət prosesindəki bu şəffaflıq maraqlı tərəflərin iştirak edən addımlardan xəbərdar

olmasını və onları effektiv şəkildə idarə edə bilməsini təmin edir. Məcburi qərarların dərci şəffaflığının digər mühüm aspektidir. Bəzi ölkələr həssas biznes məlumatları istisna olmaqla, məcburi qərarların anonim versiyalarını müntəzəm olaraq dərc edirlər. Bu qərarların ictimaiyyətə açıqlanması bir çox məqsədə xidmət edir. O, biznes ictimaiyyətini gömrük qaydalarının necə şərh edilməsi və tətbiqi ilə bağlı maarifləndirir, oxşar hallar üçün presedentlər müəyyən edir və gömrük nəticələrinin proqnozlaşdırıla bilənliyini artırır. Bundan əlavə, şəffaf gömrük sistemləri çox vaxt gömrük qaydaları və prosedurlarına təklif olunan dəyişikliklərlə bağlı ictimai məsləhətləşmələr üçün mexanizmləri özündə birləşdirir. Özəl sektordan, sənaye assosiasiyalarından və digər maraqlı tərəflərdən rəy axtarmaq yeni siyasətlərin həyata keçirilməsindən əvvəl müxtəlif perspektivlərin nəzərə alınmasını təmin edir. Bu məsləhətçi yanaşma şəffaflığı artırmaqla yanaşı, daha effektiv və ədalətli gömrük çərçivələrinin inkişafına töhfə verir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq və məlumat mübadiləsi mexanizmləri gömrük qərarlarının qəbulunda şəffaflığa daha da kömək edir. Bir çox ölkələr ən yaxşı təcrübələri mübadilə etmək, ümumi problemləri müzakirə etmək və gömrük prosedurlarının uyğunlaşdırılması istiqamətində işləmək üçün Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) kimi təşkilatların rəhbərlik etdiyi təşəbbüslərdə iştirak edir [8, p.241]. Bu əməkdaşlıq səyləri malların global hərəkətində şəffaflığın artırılmasına töhfə verərək, beynəlxalq ticarət standartları haqqında ümumi anlayışı gücləndirir. Şəffaflığı artırmaq üçün bəzi ölkələr gömrük proseslərində texnologiyaya əsaslanan həlləri mənimsəmişlər. Elektron gömrük platformaları və məlumat bazaları maraqlı tərəflərə müvafiq məlumatlara daxil olmaq, məcburi qərarlar üçün onlayn sorğu göndərmək və müraciətlərinin statusunu izləmək imkanı verir. Bu rəqəmsallaşma təkcə prosesləri sadələşdirmir, həm də gömrük orqanları ilə biznes ictimaiyyəti arasında real vaxt rejimində ünsiyyəti təşviq edir və şəffaflığı artırır. Gömrük sistemlərində şəffaflığın təmin edilməsində müstəqil yoxlama mexanizmləri və müraciət prosesləri də mühüm rol oynayır.

Məcburi qərarlarla mübahisələr və ya fikir ayrılıqları hallarında, bir çox ölkələr təsirə məruz qalan tərəflərə inzibati baxış və ya apellyasiya şuraları vasitəsilə

qərarlara etiraz etmək üçün imkanlar təqdim edir. Bu cür mexanizmlərin mövcudluğu gömrük sisteminin ümumi şəffaflığına töhfə verir, maraqlı tərəfləri fikir ayrılıqları zamanı müraciət etmək üçün imkanların olduğuna əmin edir. Məcburi qərarların qəbulu zamanı şəffaflıq müxtəlif ölkələrdə gömrük sistemlərində etimadı, uyğunluğu və səmərəliliyi gücləndirmək üçün vacibdir. Aydın tənzimləmələr təqdim etməklə, əlçatan tətbiqetmə proseslərini qurmaqla, qərarları dərc etməklə, ictimai məsləhətləşmələrdə iştirak etməklə, beynəlxalq əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə, texnologiyanı tətbiq etməklə və nəzərdən keçirmək üçün imkanlar təklif etməklə, ölkələr təkcə ticarəti tənzimləmək üçün effektiv deyil, həm də gömrük işlərinin aparılması üçün şəffaf və ədalətli olan gömrük mühiti yarada bilirlər. Şəffaflığa dair bu öhdəlik son nəticədə daha möhkəm və etibarlı global ticarət ekosisteminə töhfə verir.

Müxtəlif ölkələrdə məcburi qərarlar qəbul etmək müxtəlif amillərə, o cümlədən hüquq sistemlərində, mədəni normalarda və siyasi mühitlərindəki fərqlərə görə çətin ola bilər. Müxtəlif ölkələrdə məcburi qərarlar qəbul etməyə çalışarkən yarana biləcək bəzi mövcud problemlər:

- Düzgün başa düşmək və tətbiq etmək üçün xüsusi bilik və təcrübə tələb edən bilən gömrük qanunvericiliyi və prosedurlarının mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi. Bu, gömrük qaydalarının və qərarlarının təfsiri və həyata keçirilməsində səhvlərə, uyğunsuzluqlara və ya mübahisələrə səbəb ola bilər [13, s.247].

- Müxtəlif gömrük orqanları və regionlar arasında uyğunlaşma və koordinasiyanın olmaması, ziddiyyətli və ya uyğun gəlməyən qərarlar və ya təcrübələrlə nəticələnə bilər. Bu, ticarətçilər və gömrük orqanları üçün çaşqınlıq, qeyri-müəyyənlik və ya ədalətsizlik yarada, gömrük sisteminin vahidliyini və ahəngdarlığını poza bilər.

- Məcburi qərarların vaxtında və əlverişliliyinə təsir göstərə bilən ərizə, ekspertiza və apellyasiya proseslərində baş verən gecikmələr və xərclər. Bu, treyderləri məcburi qərarlar axtarmaqdan və ya əldə etməkdən çəkindirir və ya ticarətçilər və gömrük orqanlarında narazılıq və ya məyusluq yarada bilər.

- Gömrük sisteminin daimi uyğunlaşdırılmasını və tənzimlənməsini tələb edən bilən xarici amillərin, məsələn, digər ölkələrlə siyasi və iqtisadi əlaqələr, beynəlxalq ticarət müqavilələri və mübahisələri, texnoloji inkişaf və yeniliklərin təsiri. Bu, məcburi qərarların qəbul edilməsi mexanizmi üçün çətinliklər və imkanlar yarada bilər və beynəlxalq ticarət mühitinin dəyişən ehtiyac və gözləntilərinə onun uyğunluğuna və cavabdehliyinə təsir göstərə bilər.

Bu problemlər müxtəlif ölkələrdə, onların gömrük sistemlərinin spesifik xüsusiyyətlərindən və şərtlərindən asılı olaraq, şiddəti və tezliyi ilə fərqlənə bilər. Bununla belə, onların gömrük sisteminin rəvan və ədalətli işləməsi üçün vacib olan gömrük qanunvericiliyinin tətbiqində hüquqi müəyyənlik və şəffaflıq üçün əhəmiyyətli nəticələr ola bilər. Buna görə də ölkələr üçün bu problemləri müəyyən etmək və həll etmək, gömrük sistemlərində məcburi qərarlar qəbul etmək mexanizmlərini təkmilləşdirmək yollarını axtarmaq vacibdir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN GÖMRÜK SAHƏSİNDƏ MƏCBURİ QƏRARLARIN QƏBUL EDİLMƏSİ, MÖVCUD PROBLEMLƏR VƏ HƏLLİ YOLLARI

3.1. Məcburi qərarlar – Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni layihəsi kimi

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin məcburi qüvvəyə malik yeni qərar layihəsi gömrük prosedurlarının sürətləndirilməsi, gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı xərclərin minimuma endirilməsi üçün hərtərəfli cəhədlər təqdim edir. Ticarətin asanlaşdırılması üsulu kimi tətbiq edilən “Məcburi qərarlar” layihəsi 2020-ci ildə Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən hazırlanmışdır və həmin ildə xarici ticarət iştirakçıları üçün qabaqcadan biznes proqnozlaşdırılmasını və beynəlxalq ticarət zəncirinə əsasən malların vaxt və xərc itkisi olmadan sürətli formada hərəkətini təmin etmək məqsədilə “Məcburi qərarlar” elektron gömrük xidməti hazırlanmış və Dövlət Gömrük Komitəsinin rəsmi internet sahifəsində pilot rejimində istifadəyə verilmişdir. Bu layihə ilə bağlı 2022-ci il 14 dekabr tarixində xüsusi videotəlimat DGK-nın rəsmi internet sahifəsində, Komitənin sosial şəbəkələrində yerləşdirilərək ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmışdır. 2023-cü ildə isə “Malın təsnifat kodu üzrə məcburi qərarlar” elektron gömrük xidməti hazırlanmış və istifadəyə verilmişdir.

Məcburi qərarların qəbul edilməsi proseduru, DGK tərəfindən təqdim edilmiş “Gömrük orqanları tərəfindən malların təsnifatının və mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi üzrə məcburi qərarların qəbul edilməsinə dair” metodologiyaya əsaslanaraq, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi və “Gömrük tarifi haqqında” qanunun müvafiq maddələri, eləcə də “Malların preferensial və qeyri-preferensial mənşəyinin müəyyən edilməsi Qaydaları”nda nəzərdə tutulmuş müddəalarla tənzimlənir. Metodologiya gömrük prosedurlarında ardıcılıq və operativliyi təmin etməklə yanaşı, malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən rahat keçirilməsini asanlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Metodologiya oxşar texniki xüsusiyyətlərə malik olan, eyni təsnifat koduna düşən

və eyni ölkədən gələn malların artıq gömrük yoxlamalarının qarşısının alınması zərurətinə toxunur [45]. Bu, gömrük proseslərinin sadələşdirilməsi, gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi fəaliyyətlərinə sərf olunan vaxt və resursların azaldılması üçün çox vacibdir. Dövlət Gömrük Komitəsi malların ilkin təsnifatı və ya mənşə ölkəsi ilə bağlı məcburi qərarların qəbulu mexanizmini yaratmaqla ticarətçilərə aydınlıq və əminlik təmin etməyə və gömrük əməliyyatlarının daha rahat aparılmasına şərait yaratmağa çalışır. Metodologiyanın əsas müddəalarına aşağıdakılar daxildir:

1. Metodologiyanın əsasları: Metodologiya Azərbaycan Gömrük Məcəlləsinin, Gömrük Tarifi haqqında Qanunun və Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarlarının xüsusi maddələrinə əsaslanır və gömrük prosedurlarında vahidliyi və operativliyi təmin etməklə, malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədi daşıyır.

2. Məqsəd: Metodologiyanın əsas məqsədi oxşar texniki xüsusiyyətlərə malik olan, eyni təsnifat koduna düşən və eyni ölkədən gələn malların təkrar gömrük yoxlamasının qarşısını almaqdır. Bu məqsəd gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirmə fəaliyyətləri ilə bağlı vaxtı və xərcləri minimuma endirmək kimi daha geniş məqsədə uyğundur.

3. Qərarların qəbul edilməsi mexanizmi: Metodologiya malların ilkin təsnifatı və ya mənşə ölkəsi ilə bağlı Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən məcburi qərarların qəbulu prosesini əks etdirir. (hazırda ölkəmizdə, əsasən, malların təsnifatı ilə bağlı məcburi qərarlar qəbul edilir.) Bu qərarlar, ilk növbədə, komitəyə daxil olan fərdi müraciətlər əsasında qəbul edilir.

4. Qərarların ləğvi və dəyişdirilməsi: Metodologiya müəyyən edilmiş təlimatlara uyğun olaraq məcburi qərarların ləğvi və dəyişdirilməsi prosedurlarını təmin edir. Bu, dəyişən şərtlərə və ya yeni məlumatlara cavab verməkdə çeviklik və uyğunlaşma təmin edir [45].

5. Sorğuların işlənməsi: Metodologiya malların təsnifatı və ya mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi üçün sorğuların qəbulu, qeydiyyatı və baxılması prosedurlarını müəyyən edir. Bu proseslər operativliyi və şəffaflığı təmin etmək məqsədilə gömrük

xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS) vasitəsilə həyata keçirilir.

6.Gömrük ekspertizası: Komitə tərəfindən məcburi olan qərar verildikdən sonra mallar ərizəçi tərəfindən gömrük ekspertizasından keçirilməlidir. Bu yoxlama gömrük qaydalarına riayət edilməsinin vacibliyini daha da vurğulayaraq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş gömrük rüsumunu təyin edir.

Bütövlükdə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məcburi qüvvəyə malik yeni qərar layihəsi gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, inzibati yüklərin minimuma endirilməsi və gömrük əməliyyatlarının səmərəliliyinin artırılması üzrə birgə səyləri əks etdirir. Malların təsnifatı və mənşəyi ilə bağlı aydınlıq və əminliyi təmin etməklə, metodologiya ticarətin asanlaşdırılması və iqtisadi artım üçün daha əlverişli mühitə töhfə verir.

2.1. Bu Metodikada aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə olunur [45]:

2.1.1. “müraciət edən şəxs – bu Metodikaya uyğun olaraq, malların təsnifatının və ya mənşə ölkəsinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi məqsədilə Komitəyə müraciət edən hüquqi şəxs və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs” [45];

“Ərizəçi” termini hüquqi şəxs və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs kimi başa düşülür. Bu fiziki şəxs və ya qurum malların təsnifatı və ya onların mənşə ölkəsi ilə bağlı məcburi qərar müəyyən etmək üçün Komitəyə müraciət edir. Bu cür təyinatların məqsədi Metodologiyada müəyyən edilmiş təlimatlara uyğundur. Əslində, ərizəçi müəyyən malların gömrük məqsədləri üçün necə təsnif ediləcəyi ilə bağlı aydınlıq axtaran sahibkarlıq subyekti və ya rəsmi biznes strukturu olmadan fəaliyyət göstərən, lakin buna baxmayaraq oxşar məsələlər üzrə təlimata ehtiyacı olan fərdi sahibkar ola bilər [45]. Bu tərif həm korporativ qurumları, həm də fərdi sahibkarları əhatə edən prosesin inklüzivliyini vurğulayır. Layihə bu tərif verməklə kimin məcburi qərarla bağlı Dövlət Gömrük Komitəsinə müraciət edə biləcəyinin əhatə dairəsini və bu təlimatı hansı konkret məqsədlər üçün ala biləcəyini aydınlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu aydınlıq prosesi sadələşdirməyə kömək edir və təşkilati strukturundan asılı olmayaraq, bütün

aidiyyəti tərəflərin gömrük təsnifatı və mənşənin müəyyən edilməsi ilə bağlı məsələlərdə Komitənin ekspertizasına və xidmətlərinə daxil ola bilməsini təmin edir.

2.1.2. “mənşə ölkəsi – gömrük tarifinin, miqdar məhdudiyyətlərinin, yaxud ticarətə aid başqa tədbirlərin tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun olaraq, malın tamamilə istehsal və ya kifayət qədər emal edildiyi ölkə” [45];

2.1.3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin icrası məcburi olan qərarlarının sonuncu layihəsində “malların təsnifatı” anlayışı aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

“Malların təsnifatı” dedikdə, xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası əsasında mallara konkret kodun verilməsi başa düşülür. Əsasən, bu proses beynəlxalq ticarətdə satılan müxtəlif növ məhsulları təmsil edən standartlaşdırılmış kodlar sisteminə uyğun olaraq malların təsnifatını nəzərdə tutur. Malların təsnifatı gömrük prosedurlarının mühüm aspektidir, çünki idxal və ixrac edilən mallar üçün tətbiq olunan tarifləri, vergiləri və qaydaları müəyyən edir. Hər bir məhsula mal nomenklaturası daxilində unikal kod verilir ki, bu da səmərəli gömrük rəsmiləşdirilməsini asanlaşdırır və ticarət statistikasını dəqiq izləməyə imkan verir. Təsnifat üçün istifadə edilən malların nomenklaturası adətən Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) tərəfindən hazırlanmış Harmonikləşdirilmiş Sistem (HS) kimi beynəlxalq standartlara uyğundur. HS dünya miqyasında malların təsnifləşdirilməsi, ardıcılığın və gömrük prosedurlarında uyğunluğun təmin edilməsi üçün vahid çərçivə təmin edir. Dövlət Gömrük Komitəsi bu layihədə “malların təsnifatı” anlayışını müəyyən etməklə, gömrük qaydalarının tətbiqində aydınlığı və vahidliyi təmin etməyi qarşısına məqsəd qoyub. Təsnifat prosesinin standartlaşdırılması gömrük prosedurlarını sadələşdirməyə kömək edir, səhvlər və ya uyğunsuzluq riskini azaldır və beynəlxalq ticarətdə şəffaflığı və uyğunluğu təşviq edir. Bütövlükdə bu tərif gömrük əməliyyatlarında dəqiq təsnifatın vacibliyini vurğulayır və xarici ticarət fəaliyyətlərində malların təsnifləşdirilməsi üçün müəyyən edilmiş beynəlxalq standartlara riayət olunmasını vurğulayır.

2.1.4. “prob – gömrük laboratoriyasına təqdim edilməsi məqsədilə tədqiqat üçün tələb olunan minimum miqdarda (sayda, ölçüdə) götürülmüş və malın bütün həcmnin tərkib və xassələrini xarakterizə edən mal və ya malın bir hissəsi” [45];

2.1.5. “nümunə – bütün mal (məhsul) partiyasının və ya seriyasının struktur, tərkib və xassələrinə uyğun gələn mal (məhsul) vahidi, yaxud yazılı və ya digər təsviretmə formalarında təqdim edilmiş tək obyekt” [45].

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin məcburi qüvvəyə minmiş son qərar layihəsində “nümunə” anlayışı aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

“Nümunə” malın strukturunu, tərkibini və xassələrini dəqiq əks etdirən mal və ya məhsul vahidi kimi təsvir edilir. Alternativ olaraq, o, yazılı və ya digər təsvir formaları vasitəsilə təqdim edilən tək obyekt ola bilər. Bu tərif daha böyük miqdarda malların xüsusiyyətlərini dəqiq ifadə etmək üçün nümunələrin əhəmiyyətini vurğulayır. Nümunələr gömrük orqanlarına bütün göndərişlərin keyfiyyətini, tərkibini və xassələrini qiymətləndirməyə imkan verən nümayəndəlik vahidləri kimi xidmət edir. Gömrük işçiləri nümunələri təhlil edərək, göndərişdəki hər bir maddəni yoxlamağa ehtiyac olmadan gömrük rüsumları, tarifləri və normativlərə uyğunluqla bağlı əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə bilərlər [44].

2.2. “Bu Metodikada istifadə edilmiş digər anlayışlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş mənaları ifadə edir”[45]

Məcburi qərar qəbul edilən zaman həm mal təsnifatı, həm də məcburi qərara dair elektron müraciət formasında tələb edilən bütün məlumatların hamısı gömrük orqanları tərəfindən malının mənşə və təsnifatının dəyərləndirilməsi üçün qeyd edilməlidir. Bunlara aiddir:

➤ Malın markası qeyd olunmaqla tam adı, nəzərdə tutulmuş digər eyniləşdirmə əlaməti;

➤ Ərizəçi haqqında ətraflı məlumat;

➤ Malın ətraflı təsviri (malın xarici görünüşü, çəkisi, miqdarı, ölçüsü, tərkibi və malın hazırlanmasında istifadə ediləcək materiallar, təyinatı və istifadə dairəsi, malın texniki təsviri, onun funksiyaları, konfigurasiya təsviri, qablaşdırmanın

təsviri, daşınma növü həmçinin malın gömrük rəsmiləşdirilməsinə təqdim olunduğu andakı vəziyyəti).

Məcburi qərar üçün müraciət edən ərizəçi malın təsnifatı və ya mənşə ölkəsi üçün məcburi qərar almaq istədiyi məhsul haqqında aşağıdakı sənədləri müraciət formasına əlavə etməlidir:

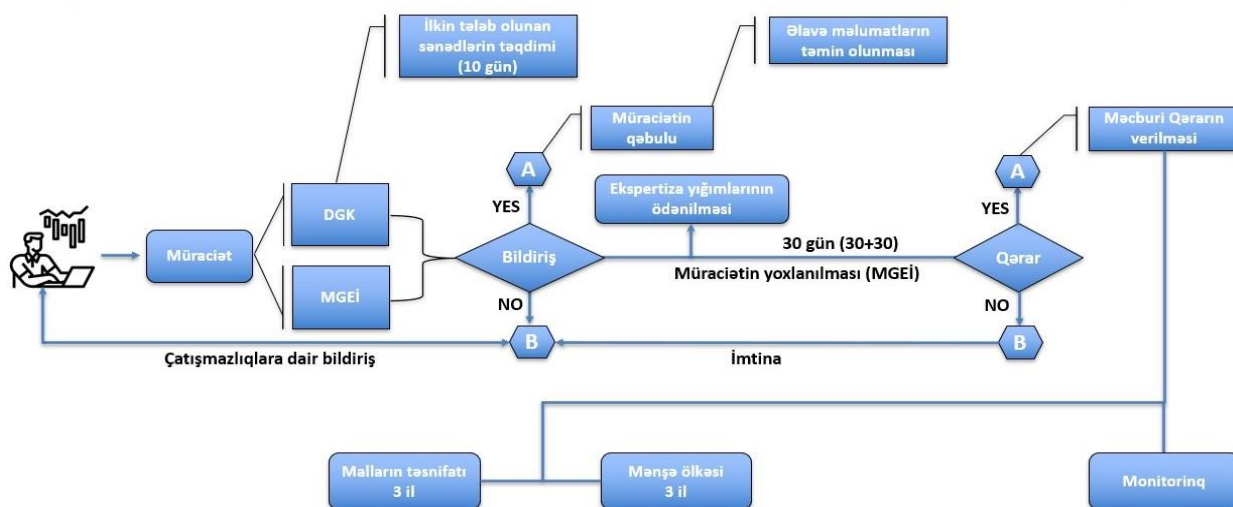
Cədvəl 2.1

<i>Təsnifat kodunun müəyyən edilməsi üzrə lazımi sənədlər</i>	<i>Mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi üzrə lazımi sənədlər</i>
İnvoys	İnvoys, müqavilə, etibarnamə müqaviləsi
Müqavilə , etibarnamə müqaviləsi	Keyfiyyət sertifikatı, sınaq protokolları
Keyfiyyət sertifikatı	Qablaşdırma vərəqəsi
Qablaşdırma vərəqəsi	İstehsal və emal sənədləri
Sınaq protokolları	Ekspertiza aktları, texniki və normativ- texniki sənədlər
Çertyoj, şəkil və sxemlər	TDS(Texniki məlumat vərəqi)
Ekspertiza aktları	MSDS(Maddənin təhlükəsizlik məlumatları)
Texniki və normativ-texniki sənədlər	Malın tam istehsal olunduğu ölkəni göstərən təsdiqedicisi sənəd
TDS(Texniki məlumat vərəqi)	Malın istehsal prosesinin vəziyyətinə dair məlumatları təsdiq edən sənədlər
MSDS(Maddənin təhlükəsizlik məlumatları)	
Spesifikasiya	

Mənbə: <https://customs.gov.az/uploads/decision/2/07ea2f44e58248ae773e32c65552edb0.pdf?v=1670487573>

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi məcburi qərarlarla bağlı hazırladığı metodikada məcburi qərarlar üzrə müraciətlərə baxılması prosedurlarını əks etdirmişdir ki, burada da əsas məqamların xülasəsi budur:

Metodikada qeyd edilir ki, məcburi qərarlar üçün müraciətlər qeydiyyatdan keçdikdən sonra 30 gün ərzində nəzərdən keçirilir və mühüm hallar müəyyən olan zaman araşdırılma edilməsi üçün 30 gün müddətinə iki dəfə uzadılması mümkündür. Bununla belə, qərarın qəbulu da daxil olmaqla ümumi baxılma müddəti 90 gündən çox ola bilməz. Ərizədə lazımi məlumatlar olmadıqda, Komitə əlavə sənədlər tələb edə bilər, 10 gün ərzində təqdim edilmədikdə isə ərizənin baxılması dayandırılır. Komitə tərəfindən imtina üçün konkret hallar müəyyən edilmədikdə isə məcburi qərarlar qəbul ediləcəkdir.

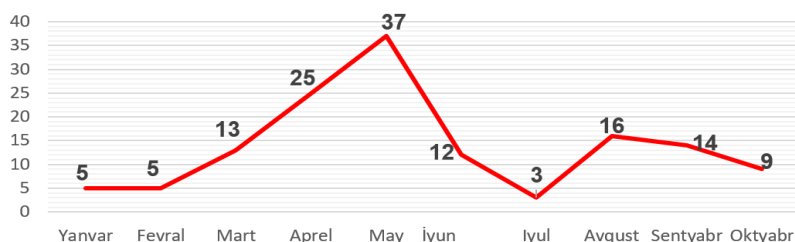
Məcburi qərarla bağlı müraciətə baxılma qaydası

Mənbə: <https://customs.gov.az/en>

Məcburi qərarlarla bağlı təqdim edilmiş məlumat düzgün və ya tam deyilsə, mallar mücərrəd, qeyri-müəyyən və ya qanuni qadağalara məruz qaldıqda və ya əvvəlcədən yoxlanılması mümkün olmadıqda məcburi qərarın qəbulundan imtina edilə bilər. İmtina üçün digər səbəblərə ərizənin düzgün təqdim edilməməsi, müraciət edən ərizəçinin gömrük ödənişlərindən yayınma məqsədinin gömrük orqanı tərəfindən müəyyən edilməsi, eyni mallar üçün təkrar sorğuların verilməsi, müraciətin ölkənin milli və iqtisadi maraqlarına təhlükə yaratması, məhkəmə prosesinin davam etməsi və ya tələb olunan gömrük yığımının ödənilməməsi daxildir [72]. Məcburi qərardan imtina edildiyi halda, ərizəçiyə səbəblər barədə komitə tərəfindən rəsmi məlumat verilir və burada Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq ərizəçinin qərardan şikayət etmək hüququ da vardır. Bundan əlavə, imtinanın səbəbləri aradan qaldırıldıqdan sonra ərizəçi Komitəyə yenidən müraciət edə bilər. Bütövlükdə, komitə tərəfindən icra edilən bu layihə malların təsnifatı və ya mənşə ölkəsi ilə bağlı məcburi qərarların qəbulu prosesini sadələşdirmək, şəffaflığın təmin edilməsi və hüquqi prosedurlara riayət edilməsi, eyni zamanda şikayət və mübahisələrin həlli yollarının təmin edilməsi məqsədi daşıyır.

Qrafik 2.2

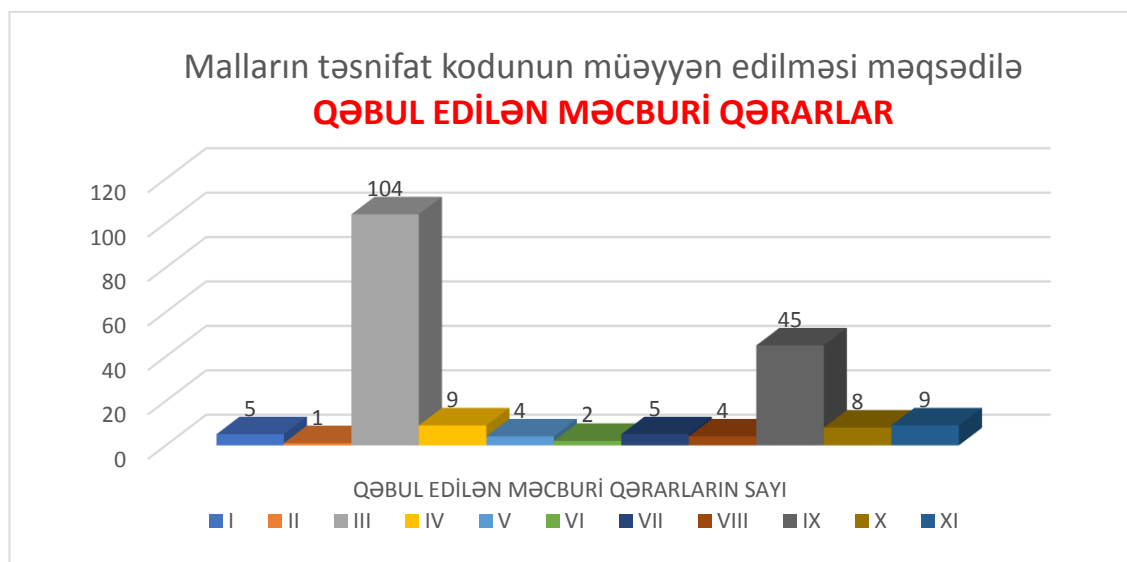
2023-cü ilin yanvar-oktaybr aylarında qəbul edilmiş məcburi qərarların sayı

Mənbə: <https://customs.gov.az/en>

Dövlət Gömrük Komitəsinin təqdim etdiyi metodikaya əsasən, Azərbaycanda malların təsnifatı və ya mənşə ölkəsi ilə məcburi qərarlar verilə bilər. Lakin hazırda ölkəmizdə, əsasən, malların təsnifatı ilə bağlı gömrük orqanları tərəfindən məcburi qərarlar qəbul edilməkdədir. Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən rəsmi internet sahifəsində malın təsnifatı üzrə qəbul edilən məcburi qərarlarla bağlı yerləşdirən məlumatlara əsasən, qəbul edilən məcburi qərarları malların kateqoriyası üzrə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Qrafik 2.3

Mənbə: <https://e.customs.gov.az/forindividuals/goodsnomenclature/mandatory-decision> əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Nö	Bölmənin adı
I	Hazır qida məhsulları; içkilər, alkol və sirkə; tütün və onların tütün əvəzinələri
II	Mineral məhsullar (duz; kükürd; torpaq və daş; suvaq materialları, əhəng və sement)
III	Kimya və ya əlaqəli sənayenin məhsulları
IV	Plastik məhsullar və onlardan məhsullar; rezin, rezin və onlardan məhsullar
V	Bərpa olunan kağız və ya karton ; kağız, karton və onlardan hazırlanan məhsullar
VI	Tekstil materiallar və tekstil məhsullar
VII	Daş, gips, sement, asbest, mika və ya oxşar materiallardan hazırlanan məhsullar; keramika məhsulları; şüşə və ondan hazırlanan məhsullar
VIII	Əsas metallar və onlardan hazırlanan məhsullar
IX	Maşınlar, avadanlıqlar və mexanizmlər; elektrik avadanlıqları; onların hissələri; səsyazma və səs istehsal edən avadanlıqlar, onların hissələri və aksesuarları
X	Quru nəqliyyat vasitələri, təyyarələr, üzən vasitələr və nəqliyyatla əlaqəli cihazlar və avadanlıqlar
XI	Optik, fotoqrafiya, kinematik, ölçmə, nəzarət, dəqiq, tibbi və ya cərrahi alətlər və qurğular; hər növ saatlar; musiqi alətləri; onların hissələri və aksesuarları

Mənbə: <https://customs.gov.az/en>

Qrafikdəndə göründüyü kimi, əsasən, “kimya və ya əlaqəli sənayenin məhsulları”, “maşınlar, avadanlıqlar və mexanizmlər; elektrik avadanlıqları; onların hissələri; səsyazma və səs istehsal edən avadanlıqlar, onların hissələri” bölməsinə aid mallar üzrə təsnifat kodunun müəyyən edilməsi ilə bağlı məcburi qərar qəbul edilmişdir. Malın təsnifatı üzrə qəbul edilmiş məcburi qərarlarda, əsasən, 0 % gömrük rüsum dərəcəsi tətbiq edilən mallar üstünlük təşkil edir.

Mənbə: <https://e.customs.gov.az/forindividuals/goodsnomenclature/mandatory-decision> əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük məəcəlləsinin 50-ci maddəsinə əsasən, məcburi qərarların qəbul edilməsində əsas məqsəd malların təsnifatı, gömrük dəyəri, mənşə ölkəsi və konkret mallar və əməliyyatlar üzrə əlaqədar gömrük ödənişləri ilə bağlı fiziki və ya hüquqi şəxslərə aydınlıq və əminlik təmin etməkdir. Məcələnin 50.1-ci maddəsinə əsasən, fiziki və ya hüquqi şəxslər yuxarıda göstərilən halların əvvəlcədən müəyyən edilməsi üçün gömrük orqanına yazılı və ya elektron qaydada sorğu verə bilirlər. Belə müraciətləri qəbul etdikdən sonra gömrük orqanları həm ərizəçi, həm də gömrük orqanlarının özləri üçün məcburi olan qərarlar qəbul etməyə borcludurlar. Məcburi qüvvəyə malik bu qərarlar çıxarıldıqdan sonra aidiyyəti şəxsə bildirildikdən sonra dərhal qüvvəyə minir və gömrük orqanları həmin tarixdən etibarən 50.2-ci maddəyə uyğun olaraq onları icra etməyə borcludurlar [45]. Lakin bu qərarlar yalnız 50.3-cü maddədə göstərildiyi kimi, gömrük rəsmiləşdirilməsi qərarlar qüvvəyə mindikdən sonra baş verən mallara şamil edilir. Bundan əlavə, bu məcburi qərarların qüvvədə olma müddəti 50.4-cü maddədə göstərilmişdir. Təsnifat və mənşə ölkəsi haqqında qərarlar qüvvəyə mindiyi tarixdən 3 il, gömrük dəyəri və ödənişlər haqqında qərarlar isə 1il müddətində qüvvədədir. Bununla belə, istisnalar tətbiq edilir və qərarlar 50.5-ci maddədə təfərrüatlı olan müəyyən hallarda ləğv edilə bilər. Buraya qərarın yalan və ya çaşdırıcı məlumat əsasında qəbul edildiyi (49.1-ci maddəyə uyğun olaraq) və ya gömrük qanunvericiliyində qəbul edilmiş qərara zidd

dəyişikliklərin olması halları daxildir. Ləğv ilə bağlı gömrük orqanları tərəfindən verilmiş qərar, qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, məcburi qərarın qüvvəyə mindiyi tarixdən qüvvəyə minir. Məcburi qərarın ləğvi təsdiqləndikdən sonra, ərizəçi məcburi qərarın ləğv edildiyi tarixdən ən azı 6 ay sonra həmin məsələ ilə bağlı yenidən məcburi qərar üçün müraciət edə bilər. [51]

Mahiyyət etibarı ilə bu müddəalar Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən icrası məcburi olan qərarların verilməsi və icrası üçün çərçivə yaradır. Onların məqsədi gömrük prosedurlarında proqnozlaşdırıla bilənliyi və şəffaflığı təmin etmək, həm fiziki şəxslərə, həm də beynəlxalq ticarətlə məşğul olan qurumlara və bu cür fəaliyyətlərin tənzimlənməsinə cavabdeh olan gömrük orqanlarına fayda vermək məqsədi daşıyır. Məcəllə bu qərarların əhatə dairəsini, etibarlılığını və ləğvi şərtlərini müəyyən etməklə gömrük proseslərinin sadələşdirilməsinə və müvafiq qanun və qaydalara riayət olunmasının təmin edilməsinə çalışır. Bütövlükdə, bu müddəaların tətbiqi Azərbaycan gömrük orqanlarının gömrük prosedurlarını müasirləşdirmək və təkmilləşdirmək, onları qabaqcıl beynəlxalq təcrübə və standartlara uyğunlaşdırmaq öhdəliyini əks etdirir. Məcburi qərarların təmin etdiyi aydınlıq və əminlik ticarətin asanlaşdırılmasına, inzibati yüklərin azaldılmasına və Azərbaycanda iqtisadi artım və inkişaf üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edir.

3.2. Məcburi qərarların qəbul edilməsində mövcud problemlərin araşdırılması, təhlili və həll yolları

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən məcburi qərarların qəbulu, əsasən, texniki səmərəsizliyə bağlı çoxsaylı problemlərlə üzləşir. Bu məsələlərdən biri, gömrük orqanlarında rəsmiləşdirmə vəzifələrini yerinə yetirən gömrük işçiləri üçün verilənlər bazasına əlçatanlığın olmamasıdır. Bu məhdudiyyət gömrük əməliyyatlarının səmərəliliyini və effektivliyini ciddi şəkildə əngəlləyir, gecikmələrə, səhvlərə səbəb olur və ölkə sərhədlərinin təhlükəsizliyinə potensial təhlükə yaradır. Zəruri məlumat bazalarına birbaşa çıxış olmadan gömrük işçiləri köhnəlmiş və ya natamam məlumatlara etibar etmək məcburiyyətində qalırlar, bu da

onların riskləri dəqiq qiymətləndirmək, qadağan olunmuş və ya məhdudlaşdırılmış malları müəyyən etmək və gömrük qaydalarının yerinə yetirilməsi imkanlarına mane olur [72]. Nəticə etibarilə, bu, təkcə gömrük prosedurlarının bütövlüyünü pozmur, həm də qaçaqmalçılıq, insan alveri və ya digər qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olan qeyri-qanuni subyektlər tərəfindən istifadə edilə bilən zəiflikləri üzə çıxarır. Bundan əlavə, verilənlər bazasına girişin olmaması rəsmiləşdirmə prosesində darboğazlar yaradır, nəticədə mal idxal edən və ya ixrac edən müəssisələr və fiziki şəxslər üçün uzun gözləmə müddətləri yaranır. Gömrük keçid məntəqələrindəki gecikmələr təkcə tədarük zəncirlərini pozmur, həm də treyderlər üçün tranzaksiya xərclərini artırır, qanuni ticarət axınına və iqtisadi artıma mane olur.

Eləcə də, məcburi qərarların qəbulu zamanı yerlərdəki gömrük əməkdaşlarının digər gömrük orqanlarından məlumatsız olması bu prosedurda ciddi problemlərin ortaya çıxmasına səbəb olur. Belə ki, bu problemdən yararlanan sahibkarlar malların təsnifatı üzrə məcburi qərar üçün gömrük orqanına müraciət edir və idxal etdiyi mala 15 % faiz gömrük rüsum dərəcəsi tətbiq edilən təsnifat kodu üzrə məcburi qərar alır. Əldə etdiyi məcburi qərara əsasən, malına tətbiq edilən rüsum dərəcəsi çox olduğu üçün həmin məcburi qərarı gizlədir və rəsmiləşdirmə zamanı idxal etdiyi mala nisbətən aşağı rüsum dərəcəsi tətbiq edilməsinə nail ola bilir.

Bu kimi texniki problemləri həll etmək və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən məcburi qərarların qəbulunu gücləndirmək üçün bir neçə həll yolu həyata keçirilə bilər:

1.İnformasiya Texnologiyaları İnfrastrukturuna İnvestisiya: Hökumət güclü IT sistemlərini, o cümlədən gömrük işçiləri üçün əlçatan olan məlumat bazalarını inkişaf etdirmək və saxlamaq üçün resurslar ayırmalıdır. Bu, mövcud texnologiyanın təkmilləşdirilməsini, təhlükəsiz şəbəkə bağlantısının həyata keçirilməsini və cəbhə xəttindəki gömrük işçilərinin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış istifadəçi dostu interfeyslərin tətbiqini əhatə edə bilər.

2.Təlim və Potensialın Gücləndirilməsi: Gömrük işçilərini gündəlik əməliyyatlarında rəqəmsal alətlərdən və məlumat bazalarından səmərəli istifadə

etmək üçün zəruri bacarıq və biliklərlə təchiz etmək üçün hərtərəfli təlim proqramları həyata keçirilməlidir. Davamlı peşəkar inkişaf təşəbbüsləri işçilərin texnoloji irəliləyişləri idarə etmək və inkişaf edən gömrük prosedurlarına uyğunlaşmaqda bacarıqlı olmasını təmin edə bilər.

3.İdarələrarası əməkdaşlıq: Maliyyə Nazirliyi və ya İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları Agentliyi kimi məlumatların idarə edilməsinə cavabdeh olan digər dövlət qurumları ilə əməkdaşlıq gömrük məlumat bazalarının mövcud milli məlumat bazaları ilə integrasiyasını asanlaşdırır bilər. Həmçinin yerlərdəki gömrük əməkdaşları arasında əlaqənin təkmilləşdirilməsi qarşılıqlı fəaliyyət məlumat mübadiləsinə gücləndirir, asanlaşdırır və ümumi sərhəd təhlükəsizliyi tədbirlərini təkmilləşdirmiş olur [69].

Bu texniki çatışmazlıqları qabaqlayıcı tədbirlər vasitəsilə aradan qaldırmaqla Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi öz fəaliyyətini optimallaşdırır, normativlərə uyğunluğu gücləndirir və ölkənin gömrük sisteminin bütövlüyünü qoruya bilər. Gömrük işçiləri üçün effektiv verilənlər bazası əlçatanlığı yalnız qanuni ticarətin asanlaşdırılması üçün deyil, həm də milli təhlükəsizliyin qorunması və transmilli cinayətlərlə mübarizə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin məcburi qərarlar qəbul etməsində mühüm çətinliklərdən biri vətəndaşların mal idxal etdikdən sonra belə qərarlar üçün müraciət etmələri prosesidir. Bu post-idxal tətbiqi sistemi həm gömrük orqanlarına, həm də vətəndaşların özünə mane olan bir sıra fəsadlar və səmərəsizliklər yaradır. Birincisi, idxaldan sonrakı müraciət prosesi çox vaxt gecikmələr və bürokratik əngəllərlə nəticələnir, belə ki, vətəndaşlar mallar artıq ölkəyə gətirildikdən sonra mürəkkəb prosedurlardan keçməli və bir çox sənədlər təqdim etməlidirlər. Bu retrospektiv yanaşma həm ərizəçilərin, həm də gömrük orqanlarının üzərinə düşən inzibati yükü artırır, qərarların qəbulu zamanı səmərəsizliyə və potensial səhvlərə gətirib çıxarır. İkincisi, əvvəlcədən alınmış məcburi qərarın olmaması vətəndaşlar üçün uyğunluq tələbləri və müəyyən malların idxalının potensial nəticələri ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər yarada bilər. Bunun digər mühüm səbəblərindən biridə vətəndaşların məcburi qərarla bağlı kifayət qədər məlumata malik olmamasıdır.

Aydın təlimatlar və ya əvvəlcədən təsdiqləmə prosesləri olmadan, fiziki şəxslər bilmədən gömrük qaydalarını poza bilər, bu da yoxlama zamanı cərimələrə və ya malların müsadirəsinə səbəb ola bilər. Bu problemləri həll etmək üçün bir neçə həll yolu həyata keçirilə bilər:

1.İlkin Təsdiqləmə Mexanizmləri: Vətəndaşların mal idxal etməzdən əvvəl Dövlət Gömrük Komitəsindən təlimat ala və idxal etdiyi mal barəsində qabaqcadan müvafiq məcburi qərarlar ala bilər. Bu proaktiv yanaşma rəsmiləşdirmə prosesini sadələşdirməyə kömək edir, uyğunsuzluq ehtimalını azaldır və vətəndaşlar üçün şəffaflığı artırır.

2.Sadələşdirilmiş Müraciət Prosedurları: Məcburi qərarlar üçün müraciət prosedurlarını sadələşdirərək, vətəndaşların müraciətlərini və tələb olunan sənədləri təqdim etmələrini asanlaşdırmaq. Bu, ərizə formalarının rəqəmsallaşdırılmasını, onlayn təqdim etmə portallarının həyata keçirilməsini və ərizəçilərə aydın təlimatların verilməsini əhatə edə bilər [70].

3.İctimai Maarifləndirmə Kampaniyaları: Vətəndaşları gömrük qaydaları, idxal prosedurları və riayət olunmasının vacibliyi haqqında maarifləndirmək üçün ictimai məlumatlandırma kampaniyalarına başlamaq. Anlayış və məlumatlılığı təşviq etməklə, vətəndaşlar mal idxal edərkən əsaslandırılmış məcburi qərarlar qəbul edə və gömrük orqanları ilə fəal əlaqə saxlaya bilərlər.

Bu həlləri həyata keçirməklə Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi məcburi qərarların qəbulunu sadələşdirə, normativlərə uyğunluğu təkmilləşdirə və gömrük əməliyyatlarının ümumi səmərəliliyini artırmaqla bilər. Bundan əlavə, gömrük orqanları ilə vətəndaşlar arasında əməkdaşlığın və kommunikasiyanın gücləndirilməsi idxal prosesində etimadı, şəffaflığı və hesabatlılığı gücləndirir.

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən məcburi xarakterli qərarların qəbul edilməsində aktual məsələlərdən biri də oxşar malları idxal edən vətəndaşın gömrük rüsumlarını ödəməkdən yayınması, gömrük qaydalarındakı boşluqlardan və ya qeyri-müəyyənliklərdən istifadə etməsidir. Bu təcrübə gömrük sisteminin bütövlüyünü pozur, hökuməti qanuni gəlirdən məhrum edir və bazarda ədalətli rəqabəti pozur. Bu problemi həll etmək üçün bir həll yolu gömrük rüsumundan

yayınma nümunələrini aşkar etmək üçün risklərin qiymətləndirilməsi üsullarını təkmilləşdirmək və qabaqcıl məlumat analitika vasitələrini tətbiq etməkdir. İdxal məlumatlarını təhlil etməklə və idxal olunan malların növləri və kəmiyyətlərindəki tendensiyaları müəyyən etməklə, gömrük orqanları yüksək riskli göndərişləri müəyyən edə və yayınma cəhdlərinin qarşısını almaq üçün məqsədyönlü yoxlamalar apara bilərlər [61]. Bundan əlavə, gömrük orqanları ilə hüquq-mühafizə orqanları və tənzimləyici orqanlar kimi digər aidiyyəti qurumlar arasında əməkdaşlığın və məlumat mübadiləsinin gücləndirilməsi gömrük rüsumundan yayınma sxemlərində iştirak edən fiziki və ya hüquqi şəxslərin müəyyən edilməsinə və təqib edilməsinə kömək edə bilər. Bundan əlavə, texnologiyanın təkmilləşdirilməsinə və gömrük prosedurlarının modernləşdirilməsinə sərmayə qoymaq rəsmiləşdirmə prosesini sadələşdirə və yayınma imkanlarını azalda bilər. Malların bəyan edilməsi, risklərin qiymətləndirilməsi və gömrük rüsumlarının elektron ödənilməsi üçün avtomatlaşdırılmış sistemlərin tətbiqi səmərəliliyi, dəqiqliyi və şəffaflığı artırabilir, eyni zamanda idxal əməliyyatlarının izlənilməsinə və audit oluna bilənliyini artırmaqla yayınma hallarının qarşısını ala bilər. Bundan əlavə, ictimaiyyətin maarifləndirilməsi kampaniyalarının gücləndirilməsi və idxalçılara gömrük qanunvericiliyi ilə bağlı öhdəlikləri barədə maarifləndirmə və təlimlərin keçirilməsi könüllü riayət olunmasını təşviq edə və gömrük rüsumlarından yayınma cəhdlərinin qarşısını ala bilər. Gömrük orqanları uyğunluq və şəffaflıq mədəniyyətini inkişaf etdirməklə biznes üçün bərabər şərait yarada, dövlət gəlirlərini qoruya və Azərbaycanda gömrük sisteminin bütövlüyünü qoruya bilər.

Məcburi qərarların qəbulu zamanı meydana çıxan əsas problemlərdən biri də məcburi qərarların qüvvədə olma müddəti ilə bağlıdır. Belə ki, Azərbaycanda malların mənşə və təsnifatı üzrə qəbul edilən məcburi qərarların qüvvədə olma müddətinin 3 il olması riski hal kimi qiymətləndirilə bilər. Müddətin uzun olması və təyin edilmiş müddət ərzində gömrük əməkdaşları tərəfindən monitorinqin həyata keçirilməməsi qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olan qeyri-qanuni subyektlər tərəfindən istifadə edilə bilən zəiflikləri üzə çıxarır. Bu da öz növbəsində gömrük sisteminə öz mənfi təsirini göstərir. Gömrük əməkdaşları tərəfindən qəbul edilən

məcburi qərarın müddətinə əsasən təyin edilmiş vaxtlarda müvafiq monitoriqlərin həyata keçirilməsi rəsmiləşdirmə zamanı yarana biləcək riskli halların qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Belə ki, gömrük orqanları bu sahədə monitoring həyata keçirməklə, qərarlardan nə dərəcədə düzgün istifadə edilib-edilməməsini müəyyən edə, risk dəyərləndirilməsi üçün məlumat toplaya və məcburi qərar üzrə gömrük proqramının fəaliyyətini ölçə bilər. Həmçinin, yoxlamalar vasitəsilə məcburi qərarın etibarlı olub-olmaması (ləğv edilmiş, qüvvədən düşmüş, xitam verilmiş və s.), məcburi qərarın bəyanətmə zamanı bəyannaməni təqdim edən şəxsə aid olub-olmaması və s. hallarda təyin edilə bilər.

Məcburi qərarların qəbulu zamanı gömrük orqanlarının üzləşdiyi çətinliklər çoxşaxəlidir və bu bir ölkədən digərinə dəyişir. Hindistanda gömrük departamenti onun effektivliyinə mane olan bir neçə məsələ ilə mübarizə aparır. Ən aktual problemlərdən biri köhnəlmiş İT infrastrukturudur. Hindistan gömrük sistemi tez-tez köhnəlmiş və müasir gömrük əməliyyatlarının tələblərinin öhdəsindən gələ bilməyən texnologiyaya əsaslanır. Bu köhnəlmiş infrastruktur gömrük rəsmiləşdirilməsinin emalında gecikmələrə səbəb olur və qərarların qəbulu zamanı səhvlərin baş vermə ehtimalını artırır. Hindistan gömrüklərinin üzləşdiyi digər mühüm problem hərtərəfli məlumat bazalarına məhdud girişdir [54]. Gömrük işçiləri çox vaxt idxal, ixrac və ticarət tərəfdaşları haqqında mühüm məlumatları özündə əks etdirən müasir və geniş məlumat bazalarına çıxış əldə edə bilmirlər. Bu məhdud giriş onların məcburi qərarlar qəbul etmə imkanlarına mane olur və gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurları zamanı mühüm detalların nəzərdən qaçırılması riskini artırır. Bundan əlavə, Braziliya texniki səmərəsizlik baxımından Hindistanla oxşar problemləri bölüşür. Hindistan kimi, Braziliya da müasir gömrük əməliyyatlarının mürəkkəbliklərini idarə etmək üçün zəif təchiz olunmuş qeyri-adekvat İT sistemləri ilə mübarizə aparır. Bu köhnəlmiş sistemlər gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının səmərəliliyinə və effektivliyinə mane olur, limanlarda və sərhəd keçidlərində gecikmələrə və darboğazlara səbəb olur. Bundan əlavə, Braziliya da Azərbaycan kimi gömrük işçiləri üçün məhdud məlumat bazaları ilə bağlı məhdudiyyətlərlə üzləşir. Hərtərəfli və müasir məlumat bazalarına çıxışı olmayan

Braziliya gömrük orqanları idxal və ixracla bağlı məcburi qərarlar qəbul etmək üçün lazımi məlumatları toplamaqda mübarizə aparır. Bu məlumat çatışmazlığı təkcə gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarını ləngitmir, həm də potensial təhlükəsizlik təhdidlərini və ya gömrük saxtakarlığı hallarını gözdən qaçırma riskini artırır. Ümumilikdə, Hindistan və Braziliyada gömrük orqanlarının üzləşdiyi problemlər IT infrastrukturunun modernləşdirilməsinə və hərtərəfli məlumat bazalarına çıxışın yaxşılaşdırılmasına sərmayə qoyuluşunun kritik ehtiyacını vurğulayır. Bu texniki səmərəsizliyi aradan qaldırmaq və məlumat mübadiləsi imkanlarını artırmaqla gömrük idarələri öz əməliyyatlarını sadələşdirə, gecikmələri azalda və məcburi qərarların düzgünlüyünü təkmilləşdirə bilər. Bundan əlavə, gömrük işçiləri üçün təlim proqramlarına sərmayə qoymaq və gömrük idarəçiliyində qabaqcıl təcrübələrin tətbiqi bu ölkələrdə gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının effektivliyini və səmərəliliyini daha da artırmaqla bilər.

Gömrük orqanlarının məcburi qərarları ilə bağlı problemlər ilkin rəsmiləşdirmə proseslərindən kənara çıxır və idxaldan sonrakı icra və inzibati yükləri əhatə edir. Həm Birləşmiş Ştatlar, həm də Böyük Britaniya malların idxalından sonra qaydaların tətbiqi və inzibati çətinliklərin idarə edilməsi ilə bağlı məsələlərlə mübarizə aparır. Birləşmiş Ştatlarda Gömrük və Sərhəd Mühafizəsi (CBP) idxaldan sonrakı mühafizə ilə bağlı əhəmiyyətli çətinliklərlə üzləşir. Effektiv ilkin rəsmiləşdirmə prosedurlarına baxmayaraq, mallar ölkəyə daxil olduqdan sonra qaydaların icrası və uyğunluq yoxlamaları çətin olur. İdxalçılar tez-tez mürəkkəb prosedurlar və geniş sənədləşdirmə tələbləri ilə yüklənir, bu da malların buraxılmasında gecikmələrə və normativ standartlara uyğunluq problemlərinə səbəb olur. İcraya bu retrospektiv yanaşma həm idxalçılar, həm də gömrük orqanları üçün inzibati yükləri artırmaqla yanaşı, həm də təchizat zəncirlərində səmərəsizlik yaradır və tənzimləmə qaydalarına uyğunluğu qorumaq üçün problemlər yaradır. Eynilə, Birləşmiş Krallıqda idxaldan sonrakı mühafizə prosesləri həm idxalçılar, həm də gömrük orqanları üçün xeyli çətinliklər yaradır. İdxalçılar mallar ölkəyə gətirildikdən sonra lazımi icazə və ya təsdiqləri almaq üçün bir sıra əngəllər və uzun prosedurlarla üzləşirlər [59]. Bu proseslərin retrospektiv təbiəti o deməkdir ki,

idxalçılar malları artıq Böyük Britaniyaya daxil olduqdan sonra tənzimləyici tələblər və inzibati prosedurlar labirintində hərəkət etməlidirlər ki, bu da artan inzibati yüklərə və uyğunluq problemlərinə səbəb olur. Bu problemlər malların bazara çatdırılmasında gecikmələr, idxalçılar üçün əlavə xərclər və tənzimləyici standartlara uyğun gəlməmə risklərinin artması ilə nəticələnə bilər. Həm Birləşmiş Ştatlarda, həm də Böyük Britaniyada idxaldan sonrakı icra ilə bağlı inzibati yüklər sadələşdirilmiş proseslərə və gömrük orqanları ilə idxalçı icma arasında gücləndirilmiş əməkdaşlığa ehtiyacı vurğulayır. İdxaldan sonrakı icra prosedurlarının rəqəmsallaşdırılmasına və avtomatlaşdırılmasına sərmayə qoymaq inzibati yükləri yüngülləşdirməyə və gömrük əməliyyatlarında səmərəliliyi artırmağa kömək edə bilər. Məlumat analitikası və süni intellekt kimi qabaqcıl texnologiyalardan istifadə etməklə gömrük orqanları risklərin qiymətləndirilməsi imkanlarını artırır və uyğunluqla bağlı potensial problemləri daha effektiv şəkildə müəyyən edə bilərlər. Əlavə olaraq, tənzimləyici tələblər və uyğunluq prosedurları ilə bağlı idxalçılara aydın təlimatın və dəstəyin təmin edilməsi idxaldan sonrakı icra ilə bağlı problemlərin azaldılmasına və gömrük qaydalarına daha çox riayət olunmasına kömək edə bilər. Ümumilikdə, idxaldan sonrakı icra və inzibati yüklərin mürəkkəbliklərinin həlli ABŞ, Böyük Britaniya və onun hədudlarından kənarda gömrük əməliyyatlarının effektivliyini və səmərəliliyini artırmaq üçün çox vacibdir. İcra proseslərini modernləşdirmək, əməkdaşlığı genişləndirmək və idxalçı icmaya dəstək verməklə gömrük orqanları daha rahat ticarət axınlarını asanlaşdırır, uyğunluq risklərini azaldır və iqtisadi artımı dəstəkləyə bilər.

Məcburi qərarların qəbulu zamanı gömrük rüsumundan yayınma halları dünya miqyasında gömrük orqanları üçün əhəmiyyətli problem yaradır, həm Çin, həm də Nigeriya bu problemlə mübarizədə unikal problemlərlə üzləşir. Qanunlardakı boşluqlardan istifadə etməkdən tutmuş qeyri-qanuni fəaliyyətlərlə məşğul olmağa qədər, fərdlər və bizneslər tez-tez gömrük sistemlərinin bütövlüyünü pozaraq və hökumətləri əsas gəlirlərdən məhrum edərək gömrük rüsumlarından yayınmağa çalışırlar [50]. Bu problemlərin həlli təkmil risklərin qiymətləndirilməsi metodları, təkmilləşdirilmiş texnologiya imkanları və agentliklər arasında

gücləndirilmiş əməkdaşlıq daxil olmaqla çoxşaxəli yanaşma tələb edir. Çində gömrük rüsumundan yayınma hakimiyyət orqanlarının aktual probleminə çevrilib, çünki fiziki şəxslər və müəssisələr rüsumlardan yayınmaq üçün gömrük qaydalarındakı boşluqlardan və ya qeyri-müəyyənliklərdən istifadə edirlər. Bu yayınma təkcə hökuməti çox ehtiyac duyulan gəlirdən məhrum etmir, həm də ticarət axınını pozur və ədalətli rəqabətə xələl gətirir. Bu problemi həll etmək üçün Çin gömrük orqanları risklərin qiymətləndirilməsi üsullarını təkmilləşdirmək və agentliklər arasında əməkdaşlığı gücləndirmək üçün strategiyalar həyata keçirir. Gömrük işçiləri məlumat analitikasından və qabaqcıl texnologiyadan istifadə etməklə yüksək riskli daşımaları daha yaxşı müəyyən edə və rüsumdan yayınma nümunələrini aşkar edə bilirlər. Bundan əlavə, vergi orqanları və hüquq-mühafizə orqanları kimi digər dövlət qurumları ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi məlumat mübadiləsini asanlaşdırır və icra söylərini sadələşdirə bilər. Bu təşəbbüslər vasitəsilə Çin gömrük mühafizə tədbirlərinin effektivliyini artırmaq və fiziki şəxslərin və müəssisələrin gömrük rüsumundan yayınma praktikasına cəlb edilməsinin qarşısını almağı hədəfləyir. Eynilə, Nigeriyada gömrük rüsumundan yayınma ciddi problem yaradır, fiziki şəxslər və müəssisələr idxal rüsumlarından yayınmaq üçün qeyri-qanuni fəaliyyətlərə əl atırlar. Qaçaqmalçılıq, az faktura və malların yanlış bəyan edilməsinin yayılması hökumətin gəlir itkisinə səbəb olur və gömrük sisteminin bütövlüyünü pozur. Bu problemi həll etmək üçün Nigeriya gömrük orqanları mühafizə tədbirlərini gücləndirmək, texnologiya imkanlarını artırmaq və idarələrarası əməkdaşlığı yaxşılaşdırmaq üçün söylər göstərir [57]. Qabaqcıl skan etmə texnologiyasını və elektron gömrük sistemlərini tətbiq etməklə, gömrük işçiləri limanlarda və sərhəd keçidlərində bəyan edilməmiş və ya dəyərindən aşağı qiymətləndirilmiş malları aşkar etmək imkanlarını artırır. Bundan əlavə, gömrük orqanları, hüquq-mühafizə orqanları və digər müvafiq maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi gömrük rüsumundan yayınma ilə effektiv mübarizə aparmaq üçün kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsini və birgə əməliyyatları asanlaşdırır. Gömrük rüsumundan yayınma ilə mübarizədə Çin və Nigeriyanın üzləşdiyi unikal çətinliklərə baxmayaraq, hər iki ölkə öz gömrük

sistemlərinin bütövlüyünü və effektivliyini artırmaq kimi ümumi məqsədi paylaşır. Təkmil risklərin qiymətləndirilməsi üsullarını, təkmilləşdirilmiş texnologiya imkanlarını və agentliklər arasında gücləndirilmiş əməkdaşlığı birləşdirən kompleks yanaşmanı qəbul etməklə, bu ölkələr gömrük rüsumundan yayınmanın yayılmasını azalda və dövlət gəlirlərini qoruya bilər. Bundan əlavə, gömrük işçiləri üçün potensialın artırılması və təlim proqramlarına investisiya qoyulması onların rüsumdan yayınma təcrübələrinin aşkar edilməsi və qarşısının alınmasında bacarıq və biliklərini artırır.

Bütün bunları ümumiləşdirsək, malların tarif təsnifatının və mənşəyinin müəyyən edilməsi ilə bağlı qəbul edilən məcburi qərarlar artıq Azərbaycanda və bir neçə ölkədə müəyyən edilib, lakin gömrük dəyərinin, həmçinin gömrük rüsumunun müəyyən edilməsi üçün belə bir sistemi tətbiq edən ölkələr çox azdır. Belə ki, gömrük dəyəri ilə bağlı məcburi qərarlar konkret yükün faktiki gömrük dəyərini müəyyən etmir və ya təsdiq etmir, lakin gömrük dəyərinin müəyyən elementlərinə tətbiq edilməli olan rejimi göstərir. Əksər treyderlər təsnifatla bağlı ilkin qərarlarla tanış olsalar da, gömrük dəyəri ilə bağlı olan məcburi qərarlar az başa düşülür. Həm gömrük orqanı, həm də idxalçılar üçün əsas problemlərdən biri odur ki, eyni malların dəyəri müqavilə şərtlərinə, valyuta dəyişmələrinə, daşınma və ya sığorta xərclərinə və tələb olunan əlavə və ya çıxmaların məbləğinə əsasən hər idxal üçün dəyişə bilər. Nəticədə, bir göndəriş üçün gömrük dəyərini hesablayan məcburi qərar məhdud faydalıdır. Məhz gömrük dəyərinin konkret bir şəkildə gömrük orqanları tərəfindən məcburi qərarlarla müəyyən edilə bilinməməsi, birbaşa olaraq gömrük rüsumunda hər hansı bir göndəriş üçün məcburi qərarla müəyyən edilməsinə mane törətmiş olacaq.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Yekun olaraq, gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların mürəkkəb ərazisini araşdırmaq beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsinin bu mühüm aspektinin əsasını təşkil edən çoxsaylı çağırışları və mürəkkəbliyi işıqlandırır. Ticarətin asanlaşdırılması məqsədilə yaradılan məcburi qərarlar sisteminin həm biznes subyektləri, həm də gömrük sistemi üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Biznes subyektləri üçün faydalarına aşağıdakılar aiddir:

1.Məcburi qərarlar vasitəsilə biznes subyektləri idxal xərclərini qabaqcadan müəyyən edir.

2.Gömrük rəsmiləşdirilməsinin sürətləndirilməsinə kömək edir və yarana biləcək xərcləri azaldır.

3.Müxtəlif gömrük rəsmiləşdirilməsi idarələrində fərqli vaxtlarda vahid formada gömrük qaydalarının tətbiqinə şərait yaradır.

4.Mal idxal edildikdən sonra gömrük orqanları tərəfindən yoxlamaların aparılması iddialarından qoruyur və vaxt itkisinin qarşısını alır.

5.Yaranacaq mürəkkəb xarakterli məsələlərin qabaqcadan proqnozlaşdırılmasına və həllinə kömək edir.

Məcburi qərarların gömrük üçün faydalarına aiddir:

1.Gömrük siyasətinin ardıcıl və vahid formada tətbiqinə şərait yaradır.

2.Biznes subyektləri tərəfindən gömrük qayda-qanunlarına əməl edilməsi səviyyəsini artırır.

3.Daha yaxşı qərarların qəbul edilməsinə təşviq edir və yarana biləcək səhvləri azaldır.

4.Gömrüyün mallar barəsində məlumatlarının artırılmasına kömək edir.

Göründüyü kimi, məcburi qərarlar gömrük əməliyyatlarında proqnozlaşdırıla bilənliyi və ardıcılığı təşviq etmək üçün təməl daşı kimi xidmət etsə də, onlar həm də diqqətlə nəzərdən keçirilməsini və həllini tələb edən çoxsaylı problemli cəhətlərlə üzləşirlər. Əsas məsələlərdən biri təsnifat prosesində kök salmış subyektivlik və qeyri-müəyyənlik ətrafında hərəkət edir. Təsnifat qaydaları və beynəlxalq standartların mövcudluğuna baxmayaraq, məhsul xüsusiyyətlərinin təfsiri fərqli ola

bilər ki, bu da təsnifat nəticələrində uyğunsuzluqlara səbəb olur. Bu subyektivlik təkcə treyderlər üçün qeyri-müəyyənlik yaratmır, həm də yurisdiksiyalar arasında mübahisələr və uyğunsuzluqlar üçün imkanlar yaradır. Bundan əlavə, hüquqi alətlər kimi məcburi qərarlar inkişaf edən ticarət mənzərələrinə və texnoloji irəliləyişlərə uyğunlaşmaqda çətinliklər yaradır. Bu qərarların statik təbiəti inkişaf etməkdə olan sənayelərə, yeni məhsullara və ya innovativ istehsal üsullarına uyğunlaşmaq üçün mübarizə apara bilər və bununla da gömrük idarələrində çeviklik və operativliyə mane ola bilər. Sürətli qloballaşma və texnoloji inqilabla səciyyələnən bir dövrdə bu çeviksizlik ticarətin asanlaşdırılması söylərinə mane ola və iqtisadi artımı boğa bilər. Bundan əlavə, məcburi qərarların əldə edilməsinə xas olan prosedur mürəkkəbliyi, xüsusən məhdud resurslara və təcrübəyə malik kiçik və orta müəssisələr (KOB) üçün əhəmiyyətli maneələr yarada bilər. Tələb olunan sənədlərin toplanması və gömrük orqanları ilə əlaqə də daxil olmaqla müraciət prosesinin incəlikləri arasında naviqasiya çətin və vaxt apara bilər, KOM-ları məcburi qərarların verdiyi əminliyi axtarmaqdan çəkindirir və onları global bazarda potensial olaraq zərərə salır. Bundan əlavə, məcburi qərarlardan sui-istifadə potensialı möhkəm idarəetmə mexanizmlərinin və hesabatlılıq çərçivələrinin vacibliyini vurğulayır. Bu çağırışların işığında, gömrük məqsədləri üçün məcburi qərarların qəbul edilməsinin problemli aspektlərinin həlli aydınlıq, ardıcılıq və inklüzivliyə üstünlük verən çoxşaxəli yanaşma tələb edir. Bu, təsnifat təlimatlarının təkmilləşdirilməsini, avtomatlaşdırma və risklərin idarə edilməsi üçün texnologiyadan istifadəni, məcburi qərarların alınması üçün prosedurların sadələşdirilməsini, hesabatlılıq və dürüstlüyün təmin edilməsi üçün idarəetmə mexanizmlərinin gücləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu məsələləri birgə həll etməklə, maraqlı tərəflər ticarətin səmərəliliyini artıran, uyğunluğu asanlaşdıran və global bazarda ədalətlik və şəffaflıq prinsiplərini qoruyan gömrük rejiminə doğru səy göstərə bilərlər.

Təkliflər:

1. Aydın təlimatların müəyyən edilməsi: Gömrük orqanları məcburi qərarların qəbulu üçün meyar və prosedurları əks etdirən aydın təlimatlar hazırlamalı və dərc etməlidir. Bu təlimatlar bütün maraqlı tərəflər üçün asanlıqla əlçatan olmalı,

qaydalardakı dəyişiklikləri və ən yaxşı təcrübələri əks etdirmək üçün müntəzəm olaraq yenilənməlidir.

2.Təlim və potensialın gücləndirilməsinin təmin edilməsi: Gömrük işçilərinin gömrük qaydalarının təfsiri və tətbiqi sahəsində bilik və bacarıqlarını artırmaq üçün onlara təlim proqramları təklif edilməlidir. Qiymətləndirmə və təsnifat kimi mürəkkəb məsələlər üzrə ixtisaslaşdırılmış təlim məcburi qərarların keyfiyyətini və ardıcılığını yaxşılaşdırmağa kömək edə bilər.

3.Şəffaflıq və hesabatlılığı təşviq etmək: Gömrük orqanları qərar qəbul etmə proseslərində şəffaf olmağa və öz hərəkətlərinə görə cavabdeh olmağa çalışmalıdırlar. Buraya qərarların səbəblərini və ədalətsiz və ya yanlış hesab edilən qərarlara etiraz etmək və ya şikayət etmək mexanizmlərini təqdim etmək daxildir.

4.Əməkdaşlığı təşviq etmək: Gömrük orqanları ən yaxşı təcrübələri bölüşmək və qərarların qəbul edilməsinə yanaşmaları uyğunlaşdırmaq üçün digər dövlət qurumları, beynəlxalq təşkilatlar və özəl sektorla əməkdaşlıq etməlidir. Bu əməkdaşlıq səylərin təkrarlanmasını azaltmağa və gömrük prosedurlarında daha çox ardıcılığını təşviq etməyə kömək edə bilər.

5.Texnologiya həllərə investisiya qoymaq: Gömrük orqanları rutin tapşırıqları avtomatlaşdırmaq, məlumat mübadiləsinə asanlaşdırmaq və risklərin idarə edilməsinə təkmilləşdirmək üçün müasir texnologiya həllərinə sərmayə qoymalıdırlar. Gömrük orqanları öz sistemlərini və proseslərini müasirləşdirməklə səmərəliliyi artır, səhvləri azalda və qərarların qəbulunun ümumi effektivliyini artırır.

6. Gömrük əməkdaşları tərəfindən qəbul edilən məcburi qərarlarla bağlı monitorinqlər həyata keçirmək: Malların mənşə və təsnifatı üzrə qəbul edilən məcburi qərarların qüvvədə olma müddətinin 3 il olması riski hal kimi qiymətləndirilə bilər. Müddətin uzun olması və təyin edilmiş müddət ərzində gömrük əməkdaşları tərəfindən monitorinqin həyata keçirilməməsi qeyri-qanuni fəaliyyətlə məşğul olan qeyri-qanuni subyektlər tərəfindən istifadə edilə bilən zəiflikləri üzə çıxarır. Gömrük əməkdaşları tərəfindən qəbul edilən məcburi qərarın müddətinə əsasən təyin edilmiş vaxtlarda müvafiq monitorinqlərin həyata keçirilməsi

rəsmiləşdirmə zamanı yarana biləcək riskli halların qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Ağaverdiyeva S. “Azərbaycan respublikasının xarici siyasəti və ölkənin avropa məkanına inteqrasiyası”, Bakı, “Qanun Nəşriyyatı”, 2013, 289 səh..
2. Əhmədov M.A., Hüseyn A.C. “Dünya iqtisadiyyatının tənzimlənməsinin əsasları”, Bakı, “İqtisad Universiteti nəşri”, 2011, 120 səh.
3. Heydərov K.F. “Gömrük işinin əsasları”, Bakı, “Azərbaycan nəşri”, 2012, 364 səh.
4. Hüseynova X.M. “Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatında yerinin idarə olunması problemləri”, Bakı, “Azərənşr nəşriyyatı”, 2018, 388 səh.

İngilis dilində

5. Gary A. “Social Development as a Political Philosophy. The Developmental Perspective in Social Work”, Manoa, “University of Hawaii Press”, 2020, 507 p.
6. Jessie P., David L.R. “International Trade: The Basics”, London, “Routledge”, 2017, 210 p.
7. Kobetsky M. “International Taxation of Permanent Establishments: Principles and Policy”, New York, “Cambridge University Press”, 2019, 487 p.
8. Marc M., Paul R.K., Maurice O. “International Trade: Theory and Policy, London, “Pearson”, 2018, 500 p.
9. Pomfret R. “International Trade: Theory, Evidence and Policy”, Singapur, “World Scientific”, 2016, 320 p.
10. Robert F., Alan M.T. “International Trade, Broadway, “Worth Publishers Inc”, 2021, 396 p.
11. Todaro MP, Smith SC. “Economic Development”, Boston, “Pearson Education”, 2018, 403 p.

Türk dilində

12. Acar Y. “İktisadi büyüme ve büyüme modelleri”, Bursa, “Vipaş Yayınları”, 2017. 485 s.
13. Adelman İ. “Ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri”, Bursa, “Bilim Yayınları”, 2018, 278 s.

- 14.Aras O. “Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci”, Ankara, “Tipik yayın evi”, 2022, 401s.
15. Bakırtaş T. “Ekonomik Kalkınma”, Ankara, “Nobel Yayınevi”, 2022, 402 s.
- 16.Bilgin İ. “Azerbaycan Ekonomisi: Yapısal Dönüşüm ve Rekabet Gücü”, Ankara, “Detay Yayıncılık”, 2018, 388 s.
- 17.Çağan N. “Vergilendirme Yetkisi”, İstanbul, “Kazancı Hukuk Yayınları”, 2019, 400 s.
- 18.Çalışkan G. “Azerbaycan Ekonomisi ve Avrupa Birliği”, İstanbul, “Derin Yayınları”, 2021, 374 s.
- 19.Durgun M.C. “Azerbaycan Ekonomisi: Enerji, Ticaret ve Yatırım Fırsatları”, İstanbul, “Derin Yayınları”, 364 s.
- 20.Gürbüz R. “Azerbaycan Ekonomisinde Reform Süreci ve Yeni Dönemde Hedefler”, Ankara, “Detay Yayıncılık”, 2019, 400 s.
- 21.İlkin A. “Kalkınma ve sanayi”, İstanbul, “İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları”, 2019, 402 s.
- 22.İpek İ.H. “Azerbaycan Ekonomisi: Geçmişi, Bugünü, Geleceği”, Ankara, “Palme Yayıncılık”, 2020, 436 s.
- 23.Keegan W.J., Green M.C. “İthalat ve ihracat Uygulamaları”, İstanbul, “Bilim Yayın”, 2013, 500 s.
- 24.Kılıç S. “İhracat Pazarlaması ve Dış Ticaret İşlemleri (Makine İmalat Sanayi Sektörü Analizi)”, Ankara, “Nobel Akademik Yayın”, 2021, 334 s.
- 25.Luhmann N. “Refah Devleti'nin Siyaset Teorisi”, İstanbul, “Bakış Yayınları”, 2022, 279 s.
- 26.Melemen M. “Uygulamalı dış ticaret işlemleri”, İstanbul, “Türkmen Kitabevi”, 2016, 465 s.
- 27.Oğan S. “Azerbaycan”, İstanbul, “Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayını”, 2022, 345 s.
28. Parasız İ. “Kalkınma bölgesi”, Bursa, “Ezgi Kitabevi”, 2014, 463 s.
29. Sancak E. “Azerbaycan Ekonomisi”, İstanbul, “Bilgi Yayını”, 2022, 332 s.
30. Savaş V. ” Kalkınma Bölgesi”, İstanbul, “Ar Yayınları”, 2018, 300 s.

31. Selçuk H. “Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı”, İstanbul, “Tasam Yayınları”, 2022, 401 s.
32. Selenyum U. “Gümrük İşlemleri ve Vergilendirme”, Bursa, 2012, 350 s.
33. Serin V. “İktisat Politikası”, İstanbul, “Alfa Basım Evi”, 2021, 300 s.
34. Sülün T. “Azerbaycan'da Yatırım Ortamı ve Ekonomik Potansiyel”, Ankara, “Detay Yayıncılık”, 2021, 352 s.
35. Şeker A. “Uluslararası Ticaret”, Ankara, “Nobel Akademik Yayıncılık”, 2020, 302 s.
36. Şen E., Karabayır C., Emek A. “Azerbaycan Yerinde Pazar Araştırması”, Ankara, “Timaş Yayınları”, 2019. 288 s.
37. Weiss L.J., Hobson M. “Devletler ve Ekonomik Kalkınma”, Ankara, “Dost Kitabevi”, 2015, 450 s.
38. Yıldırım İ. “Azerbaycan Ekonomisi: Petrol Zenginliği, Bölgesel Yapı ve Ekonomik Kalkınma”, Ankara, “Seçkin Yayıncılık”, 2019, 300 s.
39. Yıldız K. “Azerbaycan Ekonomisi: Sorunlar, Çözümler ve Perspektifler”, İstanbul, “Detay Yayıncılık”, 2019, 328 s.

İnternet resursları

40. <http://tariff.gov.az>
41. http://www.sice.oas.org/Trade/CACM_KOR/English/CACM_KOR_Chapter_4_e.pdf
42. <https://customs.gov.az/en>
43. <https://customs.gov.az/en/komite/esasnameler>
44. <https://customs.gov.az/en/sahibkarlar-ucun/gomruk-odenisleri>
45. <https://customs.gov.az/en/sahibkarlar-ucun/mecburi-qerarlar>
46. <https://customs.gov.az/en/sahibkarlar-ucun/serbestticaret>
47. <https://customs.gov.dm/index.php/about-customs/role-of-customs>
48. <https://customs.gov.tl/enquiry-point-single/what-is-the-customs-authority-responsible-for/>
49. <https://emmasys.com/understanding-customs-compliance/>
50. <https://en.trend.az/business/3843491.html>

- 51.<https://e-qanun.az/framework/46957>
- 52.<https://faolex.fao.org/docs/pdf/cam184389.pdf>
- 53.<https://ploum.nl/en/expertises-en/practice-areas/customs/bezwaar-en-beroepsprocedures-tegen-beschikkingen-van-de-douane>
- 54.<https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/constitution>
- 55.https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/international-affairs/union-international-cooperation-customs-matters_en
- 56.https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-legislation-3_en
- 57.https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/cds-customs-decisions-system_en
- 58.https://taxation-customs.ec.europa.eu/role-customs_en
- 59.https://web.customs.gov.tw/en/singlehtml/2115?cntId=cus16_2115_2115_735
- 60.<https://wto.az/en/areas/customs>
- 61.<https://www.beinformed.com/customs-authorities/>
- 62.<https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781589062115/ch10.xml>
- 63.<https://www.mfsr.sk/files/en/taxes-customs-accounting/customs/non-legislation/agreements/agreements-customs-matters/republic-azerbaijan.rtf>
- 64.<https://www.privacyshield.gov/ps/article?id=Azerbaijan-customs-regulations>
- 65.<https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en>
- 66.<https://www.state.gov/reports/2023-investment-climate-statements/azerbaijan/>
- 67.<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-customs-regulations>
- 68.<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-import-requirements-and-documentation>
- 69.<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-prohibited-and-restricted-imports>
- 70.<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/azerbaijan-standards-trade>
- 71.<https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and->

tools/conventions/kyoto-convention/revised-kyoto-convention/body_gen-annex-and-specific-annexes.pdf?la=en

72.<https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and->

[tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/gach2.aspx](https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/gach2.aspx)

73.https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/cgr_e/wtacccgr36_leg_1.pdf

74.<https://www2.deloitte.com/az/en/pages/legal/articles/legislative-tracking.html>

75.<https://mag.wcoomd.org/magazine/wco-news-93-october-2020/advance-rulings-facilitating-trade-while-promoting-compliance/>

76.<https://customs.gov.az/uploads/decision/2/07ea2f44e58248ae773e32c65552edb0.pdf?v=1670487573>